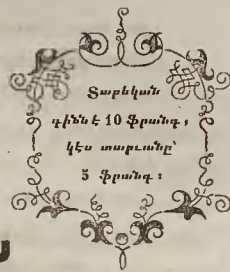

ԵՌՄՈՊ

Օ Ր Ա Գ Ի Ր Ը Ն Տ Ա Ն Ե Կ Ա Ն

Թ Ի Ի 13.

1862

Ե. ՀԱՅՈՐ

Ոսկւոյ տակաւոր:

ս պատմութեան դիւցազնը, զորն որ Փրիդերիկոս Լարոզ կ'անուանեմ, վասն զի չ'ուզեր որ բուն անունը հրատարակեմ, քնարերգու բանաստեղծ էր եւ քիչ մը ատեն ապրուստը գրչէն կը ծարեր: Թէ գրիչն իրեն ինչպէս քիչ մը ժամանակ ստակ մատակարարած էր, ա՜նիկայ ամենէն յառաջ պէտք է որ հաղորդեմ:

Իրիկուն մը ակմբի մը մէջ գտնուելով, տանտիկինը պարզապէս իրեն հաճելի գործք մ'ընելու համար՝ խնդրեց որ բանաստեղծական քերթուած մը զըուցէ: Քիչ մը դէմ գնելէն ետեւ, Փրիդերիկոս արմուկը վառարանին կռնցուցած՝ ողորմ ձայնով եղերերգութիւն մը սկսաւ զըուցել, որուն մէջ բանաստեղծը մտացածին Նոեմիի մը դէմ կը քանքատի, աստեղաց առջեւն ըրած երգումը մոռնալուն համար: Քերթուածը ըննցած ատեն, թէյ բերուած էր, եւ բոլոր ունկնդիրները հաճութիւննին բանաստեղծին յայտնեցին: Ասոնց մէջ պառաւ խաթուն մը բանաստեղծին կը մօտենայ, եւ սիրտը շարժած՝ ա՜նոր ձեռքը թօթուելով կը հասկըցնէ որ լսած քերթուածը՝ մտացը մէջ տխուր ու ցաւագին յիշատակ մը վարթուցած է: Փրիդերիկոս անոր ըրած երկայն խօսակցութենէն ձանձրանալով, պատճառ մը գտածին պէս՝ յարգութեամբ կը բարեւէ ու կ'երթայ Անգլիանիայի անդամի մը քովը կը նստի, որն որ ճեւաց՝ թէյ եփելու կերպին վրայ դիտնական բանախօսութիւն մը կ'ընէր:

Անկէ երեք ամիս ետքը մեր բանաստեղծը նա՜մակ մը կ'ընդունի, որուն մէջ Ա. նոտարն իրեն կ'աղաչէր որ իր գրասենեակը գալու շնորհք ընէ: — Ի՞նչ յարաբերութիւն կայ, նոտարի մը ու իմ մէջս,

կը մտածէ Փրիդերիկոս: Սակայն եւ այնպէս երկրորդ օրը հրաւիրուած տեղը կ'երթայ: Նոտարն իրեն կ'իմացնէ որ Տէշան խաթունը, կտակաւ իրեն վեց հազար Փրանգ ձգած է, փոքր հատուցում մ'ընելու համար այն հաճութեան՝ զորն որ իր Նոեմիի եղերերգութեամբն իրեն պատճառած էր:

Անգլիացի գրավաճառ մը Լորտ Պայրընին քերթուածոց ամէն մէկ տողին համար ոսկի մը կու տար. իսկ Նոեմիի եղերերգութեան ամէն մէկ տողը հարկը Փրանգով վճարուած էր: Ահաւասիկ աս եղանակաւ Փրիդերիկոս Լարոզ իր գրչէն ապրեցաւ

Բայց քիչ մը ժամանակ:

Անկէ ետքը երկու տարի մը բազմաթիւ սրահներու մէջ հրապարակաւ Նոեմիի եղերերգութիւնը կը զըուցէր. բայց նոտարէ մը ուրիշ նամակ չ'ընդունեցաւ:

Չմերուան պաղ առտու մը զինքը տեսայ, բարակ սեւ զգեստ մը հագած ու աղէկ մը կոճկուած: Անմիջապէս իմացայ որ վեց հազար Փրանգը սպառեր է: Սակայն եւ այնպէս դժբախտութիւնը զինքն ընկձած էր. շարունակ կ'աշխատէր ու երբեմն երբեմն չըբաբերական թերթերու եւ լրագիրներու մէջ բանաստեղծական կտորներ կը հրատարակէր. բայց ինչպէս ամենուն ծանօթ է, ստակը բանաստեղծութեան զուգընթաց ընկերը չ'ըլլալով, Փրիդերիկոս գովութենէ զատ բան չէր ընդուներ:

Անցաւ վրան մէկ քանի ամիս ալ: Մարտի մէջ օր մը մեր բանաստեղծը տրտում տխուր վիպիէն ծամբէն կ'երթար. քայլերը դանդաղ, գլուխը ծած, իրենց գործքին վաղող ամբաւ բազմութեան մէջէն կ'անցնէր, առանց չորս կողմը պատահածին միտ դնելու, իբրեւ թէ առանձնացեալ ծառաստաններու մէջէն կ'անցնի: Մէյ մ'ալ յանկարծ զօրաւոր հարուած մը զգաց, եւ կարելի է՝ առանց ասոր ալ միտ դնելու ծամբան կը շարունակէր, եթէ որոտաձայն Անյաղմը մը զինքը չստիպէր դուրսը վեր վերցնելու:

Դիմացն արեւակէզ երեսով երիտասարդ մը կը կենար, որն որ զինքը մտադրութեամբ մը զննելէն ետքը, Չէ, չեմ սխալիր, գոչեց, ստուգիւ Փրիդերիկոս Լարոզն է:

Լազուր, ըսաւ Փրիդերիկոս:

Ասոր վրայ երկու բարեկամք մտերմաբար իրարու ձեռուրները թօթուեցին: Անցնող գացողներէն ալ անհանգիստ չըլլալու համար, տան մը դրան մէջ քաշուեցան:

Վարժարանէն ելլելէս վեր առաջին անգամն է՝ որ քեզի կը հանդիպիմ, ըսաւ Փրիդերիկոս. ինչ եղար աս եօթը տարւան մէջ:

Նաւապետ, պատասխան տուաւ Լազուր, որուն առողջ ու կենդանի երեսներն ու գիրութիւնը՝ Փրիդերիկոսին տօգոյն կերպարանաց ու վատուածութեան ճշգրիտ ընդդիմապատկերը կը ներկայացընէր:

— Ասիկայ արդէն կը գուշակուէր: Կը յիշեմ որ վարժարանին մէջ եղած ատեննիս՝ միօրինակ ճանապարհորդութեանց պատմութիւն կարդալու կը զբաղէիր:

— Դուն ինչ գործքի հետ ես:

— Քեզի պատահած վայրկենիս՝ խորունկ մտածմանց մէջ էի, որ աս օրուան կերակուրս ուսկից կարող պիտ'որ ըլլամ հոգալ:

— Ահա գտար:

— Ի՞նչ գտայ:

— Կերակուրդ: Ժամը վեցին Ժուֆրուա փողոցը գտնուէ. այսօր կերակուրը մէկտեղ կ'ուտենք եւ իրարու հետ երկայն կը խօսակցինք: Հիմայ պէտք է որ երթամ, վասն զի մէկու մը հետ պիտի տեսնուիմ, եւ որոշեալ ժամանակին քովը գտնուելու եմ:

Ժամը վեցին երկու բարեկամները Ժուֆրուա փողոցին վրայ իրար գտան. եւ անկից յառաջ երթալով՝ մեծ պանդոկի մը առանձին սենեակներէն մէկը բռնեցին: Նաւապետն իր հիւրը շքեղ սեղանով մը պատուեց:

Կերակրէն ետքը, երբ որ գլանիկներն ալ վաւորուեցան, երկու բարեկամք արմուկներն սեղանին հեծցուցած, սկսան մտերմական կերպով խօսակցիլ: Լազուր զանազան հարցմանքներ ըրաւ Փրիդերիկոսին, ներկայ վիճակին ու ապագայ յոյսերուն վրայ: Փրիդերիկոս ալ առանց քաշուելու բարեկամին առջեւը դրաւ իր խղճութիւնը, զորն որ իրեն մեծ պատիւ կը համարէր, ինք ղենքը գիտութեանց մարտիրոսի տեղ զնելով: Երկայն ատեն խօսեցաւ, եւ խօսակցութիւնը լմնացուց աշխարհքիս անմոռութեան վրայ պարտաւ մը զրուցելով, որն որ քնարերգու բանաստեղծներն ութը սպիտակ ձիերէ լծեալ յաղթական կառքի մէջ չի պտրտընէր:

Բայց վերջապէս ինչ պիտ'որ ընես, հարցուց Լազուր:

Պիտի մըցիմ, պատասխանեց Փրիդերիկոս եւ աւանդեամբ մը:

— Ասիկայ ապրելու միջոց չէ, ըսաւ նաւապետը. աստ եւ այժմ քեզի ուրիշ բան պէտք է: Մտիկ ըրէ. ամսոյ տասնուհինգին դէպի Դէո Նէօլ գացող նաւով մը ձողաձկան որսորդութեան պիտ'որ

երթամ. եթէ կ'ուզես, զքեզ նաւ կ'առնում, եւ ամիսն ութսուն ֆրանկ թողակով՝ գրագրութեան պաշտօնը կը վարես: Յանձն կ'առնուի:

— Հապա, պատասխանեց Փրիդերիկոս:

— Ահաւասիկ առաջին ամսուան թողակդ, ըսաւ Լազուր, իր կոչնականին չորս ոսկի տալով. ամսոյ տասնուչորսին Հաւր գտնուէ:

— Հոն կը գտնուիմ, պատասխան տուաւ բանաստեղծը: Ասոր վրայ երկու բարեկամներն իրարմէ զատուեցան:

Փրիդերիկոս Փարիզ կենալու հարկաւոր գործք մը չունենալով, ուղեց քանի մ'օր յառաջ Հաւր երթալ, որպէս զի քիչ մը ատեն եղբօրը քովն անցընէ, որն որ ան քաղաքը կը բնակէր:

Նոյն Աղեքսանդր Լարոզ եղբայրը նկարիչ էր, եւ չափաւորեալ գնով կենդանագիր կ'առնէր. յիսուն ֆրանկ որ տային, ճիշդ նմանութեան երաշխաւոր կ'ըլլար, անոր կէս գնովը՝ միայն այնչափ ապահովութիւն կու տար որ ընտանեաց գլխաւոր գծագրութիւնը նշմարուի: Բայց ասկէ՝ գծագրութեան դաս կու տար: Սակայն աս ամէն նպաստներով ալ, սանկ նանկ կ'անք կ'անցընէր. բայց սովորաբար աւելի գէշ՝ քան թէ աղէկ:

Երկու եղբարք՝ որոնք երկայն ժամանակէ վեր իրարմէ բաժնուած էին, մեծ ուրախութեամբ մէկըմէկ գրկեցին: Աս մէջերնին եղած բարեկամութիւնն իրենց միակ միութարութիւնն էր. վասն զի բախտն իրենց ժրութեան հաշտ աչօք չէր նայած: Փրիդերիկոս ու Աղեքսանդր մեծ ակնկալութիւններով իրարմէ բաժնուած էին, առջեւնին շքեղ ապագայ մը նշմարելով: Իսկ հիմայ մէկըմէկ նորէն տեսած ատեննին, մէկը՝ ձողաձկի որսորդութեան գացող նաւով մը մէջ գրագիր, իսկ մէկալը Հաւրի մէջ գծագրութեան վարպետ եղած էր: Մէկտեղ անցուցած քանի մ'օրերնին շուտով անցան, ամսոյն տասնուչորսն եկաւ: Աղեքսանդր՝ եղբայրը մինչեւ նաւ յուղարկեց, եւ ղենքը վերջին անգամ մ'ալ բազկաց մէջ ճնշելէն ետեւ, ղենուորական ճշգրութիւն ուղող հարուստ վաճառականի մը տունը գնաց, անոր աղջկան գծագրութեան դաս տալու համար:

Օգը շատ նպաստաւոր էր. Լազուրին նաւը Լա Մանչէն ելաւ, առանց ան դժբախտ արկածներէն մէկուն պատահելու, որոնք գրեթէ ամէն անգամ նոյն կողմը կը հանդիպին: Ճամբորդութեան ժամանակ ալ արտաքայ կարգի դէպք մը չպատահեցաւ. եւ նաւն անվնաս Դէո Նէօլ հասաւ:

Նաւուն մէջի մարդիկը նախ ծովեզերքին վրայ ձողաձուկը պատրաստելու համար հարկաւոր եղած տախտակամածները շինեցին, եւ ետքը կղզիէն քիչ մը հեռու եղող աւաղակոյտն երթալու ճամբայ ելան, ուր ամենէն աւելի առատ ձուկ կը բռնուէր: Փրիդերիկոս ցամաքին վրայ մնացած էր: Իսկզբան ուղեց պարապ ժամանակը կղզւոյն չորս կողմը այցելութեան

եղևելու գործածել. բայց ըրած առաջին փորձերը զինքը շուտ մը աս խորհրդէն ետ կեցուցին: Դէռ Նէօվ՝ անբեր ու չոր կղզի մըն է եւ տեսնելու արժանի դիրքեր չունի: Փրիդերիկոս չէր բաղձար ան լեռներուն վրայ ելլել, որոնց ցած գագաթները՝ տխուր ու մենաձեռ մամուռի ու լոռի կանաչութենէն զատ՝ ուրիշ տեսք չէին ներկայացըներ աչաց. իսկ խոնաւ, ճախճախուտ ու կիզակաւուտ դաշտավայրներու մէջ մօտէն ալ խոհեմութիւն չէր սեպեր: Այսպէսով հարկադրեցաւ մէկդի ձգել ան գաղափարը՝ զորն որ երկայն ժամանակէ վեր մտքին մէջ հաստատած էր, իր ճամբորդութեան պատմութիւնն ոտանաւորի գրքի մը մէջ ինքնագիրտ գոյներով ու օտար բնութեան մը նկարագիրներովը զարդարուած նկարելու: Ուստի եւ ձանձրութիւնն ալ փարատելու համար, Մոգմագներու ցեղէն վայրենեց մը գաղլիներէն սորվեցընել սկսաւ, փորձել ուղեւորով որ արդեօք ինչ ազդեցութիւն կ'ընէ տակաւին բողորովին անմշակ եղող մտաց վրայ՝ իր Նոնմիի եղբորդութիւնը: Բայց իր աշխատանաց պտուղն ան եղաւ՝ որ օր մը վայրենին հրացանն ու նմանայնութեան բառագիրքը գողնալով ելաւ փախաւ:

Աս միջոցին ձկնորսութեան գործքերը յառաջ կ'երթային. եւ Փրիդերիկոս իր բռնած հաշուէն տեսաւ որ նոյն անգամ՝ նախընթաց անգամներէն շատ աւելի յաջող եղած էր ձկնորսորդութիւնին: Աս կերպով քիչ ատենուան մէջ նաւը գրեթէ լեցուեցաւ, եւ նաւապետը ծանոց որ տասնուհինգ օրէն ճամբայ պիտ'որ ելլեն:

Դէռ Նէօվէն բաժնուելու վերջին ատենները, Փրիդերիկոս սկսաւ ցաւիլ, առանց մէյ մը կղզւոյն այցելութեան ելլելու՝ ետ դառնալուն վրայ. գիտնալով որ ուրիշ անգամ գժուարաւ առիթ կ'ընայ ունենալ տեսնելու: Մէկէն սկսաւ երեւակայել թէ երկրորդներսի կողմերն ընդարձակ դալարագեղ դաշտեր կը գտնուի: Իր որոշումները շատ շուտ կ'ըլլային, վասն զի ամենեւին հակառակ խորհրդածութիւն մը զինքը ետ չէր կեցընէր: Արդ ապահովութիւն ստանալէն ետեւ որ նաւապետն իր ծառայութեան հարկաւորութիւն չունի, անմիջապէս ճամբայ ելաւ: Մէկդի ձգելով խոնաւ ու ճախնային դաշտերը, որոնք երկրին հանգամանաց ճիշդ ու ապահով ծանօթութիւն եւ քալելու վարժ ոտք կը պահանջեն, ցարասուց թփերուն մէջ մտաւ: Շատ մը նեղ ու մանուածապատ ձորերով իրարմէ բաժնուած երեք չորս լեռ անցաւ, բայց աղաղուն ծառերէ, հովէն շարժող բարակ ցարասուց թփերէն, անցած ճամբաներուն վրայէն սարսափած փախող քանի մը թռչուններէ զատ բան չտեսաւ:

Վերջապէս իսկ մը ատեն քալելէն ետքը՝ կղզւոյն մէկ կողմը հասաւ, որն որ մինչեւ նոյն ատեն տեսածներէն բոլորովին տարբեր տեսք մ'ունէր: Ընդարձակ տարածութեամբ աւաղուտ դաշտ մըն էր, որուն մէջ առատութեամբ Գանատայի արքունի մո-

րենի ու ելակենի կար. բարձրաբերձ ժայռեր չորս կողմանէ դաշտը կը պատէին, եւ արեւուն ճառագայթներուն ազդեցութեամբը՝ շքեղ գունոց զանազանութիւն մը կ'ընծայէին աչաց, որուն առջեւը նկարիչ մը ստուգիւ կ'ապշէր կը մնար: Փրիդերիկոս սկսաւ նեղ ճամբու մը վրայէն յառաջ երթալ, զորն որ հաւանականագոյնս մարդու ձեռք մը արքունի մորեն նիւներուն մէջէն բացած էր: Ինք առանձին էր. ընդհանուր լուրթիւնը՝ միայն գլխուն վրայէն թռչտող ու խոյացող որորներուն ձայնէն կ'ընդհատէր:

Մէյ մ'ալ հեռուն անհուն լիճ մը նշմարեց, որուն եզրներուն վրայ արեւուն ճառագայթներն իյնալով, ոսկեգոյն ցլմունքներ կը պատճառէին: Որչափ որ կը մօտենար, այնչափ ալ իսկզբան աւալ կարծածը մետաղի նման կը փայլէր: Վերջապէս լճին եզրըը հասաւ. եւ տեսաւ որ իր աւալ կարծածը՝ ամբաւ քանակութեամբ փոքր փալիլուն վահանակներ են: Ծռեցաւ ձեռքին մէջ քիչ մ'առաւ: Հազիւ թէ զննելու սկսած էր, կերպարանաց վրայ զարմանալի փոփոխութիւն մ'երեւցաւ, երեսին գոյնը նետեց, աչուները մթնցան, բոլոր մարմնովը կը դողդողար. ստուգիւ գետինը կ'իյնար՝ եթէ անմիջապէս ժայռի մը կռթնելով՝ ինք զինքը կանգուն չընէր: Փրիդերիկոս լարող ոսկի գտած էր:

Մնացածը հաւ անհաս:

ՎԵՐՄԱՆԱԳՐԱԳԵՆ

Իտալիայի համաժողով պատմութիւնը:

(Շարունակութիւն):

Ը.

Իտալիայի մէջ՝ դաղդիական մեծ յեղափոխութեան տեսնելն սկսեալ՝ պատահած դէպքերը:

Ս. Մ Ի Ջ Ո Յ

1789—1815.

Սարգիսիայի թագաւորն այս ամենայն լսելով՝ մեծ անձկութեան մէջ էր: Անդղիայի ու Աւստրիայի դեսպաններն իրեն խորհուրդ կու տային որ Գուրիչի մէջ աղէկ մը ամրանալէն ետքը՝ մնացած զօրքը Բոլոնի միւս կողմն անցընէ: Նստել խորհուրդ կու տային՝ որ Գորդոնայի, Աղեքոնադրիայի ու Վալենցիայի բերդերը Պոլիէզիոյն յանձնէ, որ անոնց մէջ ամրանալով՝ բոլոր երկիրը կարող ըլլայ պաշտպանել: Թագաւորն աս խորհուրդներուն անսալու չէր յօժարեր, մանաւանդ ետքի խորհուրդին, որով կը կարծէր որ Աւստրիայի կայսրը՝ Լոմբարդիայի մէջ աւելի եւս զօրանալով՝ իրեն վնասակար ըլլայ: Ինք ասանկ մտքի վրայ եղած ատեն՝ Գոսպա կարգինալը զինքը համոզուց որ իր առջի դաշնակիցներէն զատուի ու Գաղղացուց հետ խաղաղութիւն ու բարեկամութիւն ընէ: Թագաւորն աս խորհուրդին հետեւելով, Գոլլի զօրա-

պետին հրամանն ու լիակատար իշխանութիւն տուաւ Պոնաբարդէին հետ խաղաղութեան դաշինք դնելու: Հրամանատարը յանձն առաւ առ ժամն միայն զինադա- դարի դաշն դնել, որն որ (Ապր. 28.) Սարգինիայի տե- րութեան նախատական ու վնասակար պայմաններով կա- տարուեցաւ: Քիչ մը ետքը (Մայ. 15.) հասարակապե- տութիւնը Սարգինիայի թագաւորին հետ բուն խաղա- ղութեան դաշն հաստատեց, աս պայմաններով՝ որ Սա- յա ու Նիսա բոլորովին Գաղղիացւոյ տրուին, Սարգի- նիայի վեց ամրոցները Գաղղիացւոյ զօրապետին ձեռքը մնան, ու Սարգինիայի թագաւորը Գաղղիացւոյ իբր պա- տերազմի ծախք մեծ տուգանք վճարեւն ի զատ, անոնց զօրաց իր երկիրներէն անցնելու թոյլ տայ, նաեւ անոնց հարկաւոր պարէնը հոգայ եւ Գաղղիայի թշնամեաց հետ չգաշնակցի:

Պոնաբարդէ քանի մը օր հանդէսէն ետքը՝ զեն- քերը նորէն Աւստրիայի զօրաց դէմ դարձնելով՝ սկսաւ դէպ ի Լոմբարտիա յառաջ ելլալ: Երբ որ Սարգինիայի երկրէն ելաւ ու Բարմայի դքսին երկիրը մտաւ, դուքսն իրեն պատգամաւորներ խաւրեց, որ իրեն հետ խնայելով վարուի: Պոնաբարդէ անոր խնդիրը յանձն առաւ կա- տարել, բայց հետեւեալ պայմաններով, որ դուքսը Գաղ- ղիացւոյ բանակին երկու միլիոն ֆրանկ, 1600 ձի, շատ մը յորեն ու վարսակ տայ, նոյն զօրաց իր երկրին մէջէն ազատութեամբ անցնելուն չհակառակեւն զատ, երկրին այլեւայլ տեղերը հիւանդանոցներ որոշե ու անոնց մէջ իր ծախքովը Գաղղիացւոյ վերաւորեալ ու հիւանդ զի- նուորները խնամէ: Անոնցմէ ի զատ Իտալիայի վարպետ նկարչաց հռչակաւոր նկարներէն քսան հատ առաւ փարիզ խաւրեց:

Ասիկց ետքը Պոնաբարդէ իր զօրքը յառաջ քալե- ցնելով, Մայիսի 6ին Բոյ գետին քովերը հասաւ, ուր Աւստրիացւոյ Պրիէօ սպարապետն իր բանակովն անոր կը սպասէր. զօրացը մէկ մասը գետին քովերէն առաջ տարաւ ու Բիաչենցայի քովը Բոյին ձախ դին անցաւ ու սկսաւ Աւստրիացւոյ բանակին իրեն դէմ քալող մասն ետ վռնտել: Ուրիշ քանի մը կռիւներէ ետքը Պոնա- բարդէ (Մայ. 9.) իր զօրքը Լոտի քաղաքին քովը Ատտա գետին վրայէն անցուց, գնաց Գրեմնա, Բաւիա ու Գա- սանա առաւ. հոն տեղերն իր զօրաց մէկ մասը թող տա- լով՝ մնացածովը սկսաւ դէպ ի Միլան առաջ ելլալ: Ինչը հոն մօտեցած ատենը՝ Աւստրիացիք քաղաքը թո- ջուցին ու բնակչաց մէկ մասին հետ դէպ ի Գիրոյ սկսան հեռանալ: Իսկ քաղաքին երեւելիները Պոնաբարդէին պատգամաւորներ խաւրեցին ու զենքն իր յաղթող զօր- քովն ընդունելու եւ իրեն հպատակելու պատրաստու- թիւնին յայտնեցին: Ասանկով Պոնաբարդէ Մայիսի 15ին մեծ փառքով թագաւորի մը պէս՝ իրեն համար կանգնուած յաղթութեան կամարին տակէն անցնելով՝ Միլան մտաւ: Միլանցոյ հետ թէպէտ եւ անուշութեամբ վարուեցաւ, սակայն իրենց ցուցուց որ դեռ անկախ չեն կրնար ըլլալ, հապա այն անկախութիւնը ստանալու հա- մար պէտք է որ ամէն հնարքով Գաղղիացւոյ օգնեն՝ որ

Իտալիա ի մշտնջենաւորս Աւստրիացւոյ ձեռքէն բոլորու- վին հանուի:

Այսպիսի խօսքերով Միլանցոյ սիրտն ըստ մասին շահեւէն ետքը՝ սկսաւ իր բանակին պիտոյքը հոգալու միջոցներուն ձեռք զարնել: Աս վախճանին համար Լոմ- բարտացւոյ վրայ պարտք դրաւ 20 միլիոն ֆրանք՝ իբրեւ զօրաց թողակի կամ պահպանութեան օգնութիւն մը՝ վճարեալ: Մոտենայի դքսին հետ ալ՝ 10 միլիոն ֆրանք, բանակին հարկաւոր ըլլող այլեւայլ պիտոյքը, նաեւ շատ մը ձի ու քանի մը ընտիր ու թանկագին նկարներ ընդու- նելով զինադադար ընելէն ետքը, իր բանակովը Միլանէն ելաւ (Մայ. 21.) ու Լոմբարտիայի մէջ սկսաւ Աւստրիա- ցւոյ զօրաց դէմ իր ընթացքը շարունակել: Բայց հա- ղիւ թէ (Մայ. 23.) Լոտի քաղաքը հասած էր, լսեց որ թէ Միլանի մէջ ու թէ Բաւիայի եւ Լոմբարտիայի ուրիշ շատ գեղերուն մէջ գեղացիք ու Աւստրիացւոյ կողմն ըլ- լող ժողովուրդները՝ Գաղղիացւոյ դէմ գլուխ վերցուցեր, զենք առեր՝ ասդին անդին մնացած զօրքերուն դէմ կը պատերազմին: Առանց ժամանակ կորսնցնելու՝ իր զօրաց մէկ մասովը Լոտիէն ելաւ, ապստամբած տեղերուն վրայ սկսաւ քալել, քանի մը տեղ ապստամբներուն շուտով յաղթեց, բայց Բաւիայի քով զօրաւոր հակառակութիւն գտնելով՝ մեծ դժուարութեամբ հոն ալ բանը յաջողակի լմնցուց:

Աս միջանկեալ արշաւանքէն ետքը բանակը դար- ձաւ, եւ Վենետիկոյ հասարակապետութեան երկիրը մտնելու կը պատրաստուէր: Նոյն երկրին ծերակոյտն որոշեց Պոնաբարդէին աղաչել որ Վենետիկ իբրեւ չէզք տերութիւն սեպուի ու Գաղղիացիք ան հասարակապե- տութեան դէմ թշնամութիւն ու պատերազմ չընեն: Նաբոլէոն աս աղաչանքը սիրով ընդունեցաւ, որովհետեւ ինքն ալ կը խորհէր երկրին վնաս չտալով՝ անոր մէջէն անցնիլ ու Աւստրիացւոյ վրայ քալել: Աս միջոցիս Աւ- տրիացւոյ Պրիէօ սպարապետը Վենետիկի երկրին Բեա- քիէրա բերդաքաղաքը մտած բռնած էր, Պոնաբարդէ Աւստրիացւոյ բանակին յաղթեց ու Բեպրիէրայէն զՊո- լիէօ վռնտելով՝ քաղաքն առաւ: Եւ թէպէտ Վենե- տացոյ խոտացած էր իրենցմէ տեղ մը չառնել չընենել. բայց Բեպրիէրա պահէն զատ, սկսաւ ուրիշ պահանջ- մունքներ ընել իրենցմէ, պատճառ բերելով որ իրենք Աւստրիացւոյ թոյլ տուած էին՝ Բեպրիէրա մտնելու. եւ Վերոնա քաղաքն ու բերդն ալ առաւ: Աս երկու բեր- դերը ձեռքն ունենալով՝ Ատիճէ (Իշ) գետին եզերացը վրայ աղատ եղած էր ու Աւստրիացւոյ դէմ դիւրութեամբ իր զօրքերը կրնար քալեցնել եւ յաջողութեամբ պա- տերազմիլ: Ուստի եւ Վենետիկի հասարակապետու- թեան վրայ զօրաց պարէնը հոգալու պարտք դնելէն ետ- քը՝ յանձն առաւ որ առ այժմ Վենետիկ իր չէզքու- թեան մէջ թողու եւ ետքն ալ անոր հետ բարեկամու- թեան կամ նիդակակցութեան դաշն դնէ:

Այսպիսի յաջողութեամբ Գաղղիացւոյ զենքերը Իտալիայի մէջ յաղթանակներ կանգնելով ու Աւստրիա- ցւոյ զօրքը տկարացնելով եւ Ատիճէ գետին անդին

վաճակալ, դէպ ի Գիրով յառաջ կը քշէին: Միայն Մանգուայի զօրաւոր բերդը Աւստրիացւոց ձեռքը մնացած էր: Պոնաբարդէ շատ մը իր զօրաց մէկ մեծ մասը (Յունիսի 3.) խաբեց՝ անիկայ պաշարեւում սկիզբ ընել տուաւ: Քանի մը կռիւներով ու փորձերով խել մը ատեն անցնելէն ետքը՝ Աւստրիացւոց Վուրմէր ծերունիի ու քաջ զօրապետը նոր բանակով մը Խապլիա մտաւ, բայց ինք աս բանակը մաս մաս բաժնելով՝ Գիրովի լեռանց կիրճերէն Խապլիա խոթելու ատենը, տեղ տեղ՝ ինչպէս Լոնադոյի ու Գաադիլեոնէի քովերը (Օգ. 3—5.) Աւստրիացիք յաղթուելով՝ դէպ ի Գիրովի լեռները ետ քաշուեցան: Ի վերայ այս ամենայնի ծերունի զօրապետը չվճատելով՝ քանի մը հեղ ալ իր զօրքովն ետ դարձաւ, եւ թէպէտ Գադիլեոյիք երկու հեղ անոր վրայ զօրացան, բայց վերջապէս Վուրմէր Պաստանոյի քով յաղթուելէն ետքը՝ Լոնադոյի մէջէն անցաւ ու գնաց Մանգուա մտաւ: Շատ մը նոր աւստրիացի զօրք ալ Ավինցի զօրապետին հրամանին տակ Խապլիա մտան, ու քանի մը արիւնակից կռիւներ եղան՝ թէ աս նոր բանակին ու թէ Վուրմէրի զօրացը հետ Ռովերետոյ, Պաստանոյ ու Գալտերոյ քաղաքներուն մօտ, որոնց մէջ Գադիլեոյիք այնչափ յաջողութիւն չունեցան: Բայց քիչ մը ետքը Արքուէի քով տրուած երեքօրեայ (նոյ. 15. 16. 17.) մեծ պատերազմին մէջ Պոնաբարդէ շատ զօրք կորսնցնելէն ետեւ՝ նշանաւոր յաղթութիւն մ'ընելով, սակայն զԱվինցի իր զօրքովը Պրենդայի ետեւը քաշուիլ: Հոն Ավինցի քիչ ատենուան մէջ նորէն իր զօրութիւնն աւելցնելով, Մանգուայի օգնութեան եկաւ: Սակայն Աւստրիացիք իրենց ամէն ջանքովն ու քաջութեամբ չկրցան Պոնաբարդէին ու անոր զօրաց հաստատութեան յաղթել ու Մանգուա պաշարմանէ ազատել: Յամի 1797 Յունու. 16ին Ռիվոյի քաղաքին քովն ըլլող մեծ ծաւատին մէջ Պոնաբարդէ արտաքոյ կարգի հնարքներ բանեցնելով՝ կատարեալ յաղթութիւն ստացաւ: Աւստրիացի բանակին մէկ մասը, որն որ մինչեւ Մանգուայի բերդին մօտերը հասած էր, Գադիլեոյի ձեռքը գերի ինկաւ. որուն վրայ Վուրմէր ալ բերդին պաշտպանութիւնն անկարելի սեպելով, որովհետեւ բերդապահ զօրաց պաշարը բոլորովն սպառած ու սովը զանոնք ջարդելու սկսած էր, որոշեց պատուաւոր դաշինքով մը յաղթողին անձնատուր ըլլալ ու բերդն անոր թողուլ: Եւ այսպէս ամէն բան կարգի գրուելէն ետքը (Փետր. 2) նոյն ծերունի զօրապետը իր զօրքովն ու վեց թնդանօթով բերդէն ելաւ Գիրով գնաց: Մանգուայի բերդը Գադիլեոյի զօրաց ձեռքն իյնալով՝ գրեթէ բոլոր Խապլիա իրենց ձեռքը կը սեպուէր, որով եւ իրենց բանակին ու անոր զօրապետին (Պոնաբարդէին) աս արշաւանքը Խապլիայի երկու գլխաւոր տէրութեանց՝ Սարդինիայի ու Աւստրիայի վրայ ստացած կատարեալ յաղթութեամբը հիմակու հիմայ լմնցած էր:

Պիտէ շարունակութիւն:

ԱՆՔԱՐԱՆՔԱՐԱՆՔ

Դերիմը:

Յամաքին երեսը խորտաբորտ է, այսինքն մեծագոյն մասը բարձր, եւ մէկ քիչ մասն ալ խոր կամ տափարակ: Բարձր մասերը ցամաքին հիմունքն ու նախնական սիւներն են, որովհետեւ նախ ասոնք կղզիներու պէս ջրին կամ երկրի մէջէն դուրս ցցուելով, ետքէն հետզհետէ անոնց մէջ դաշտերն ու տափարակ տեղերը լեցուելով ձեւացած են:

Ան ամէն տարածեալ երկիրները՝ որ ծովին երեսէն 500 ոտնաչափէն աւելի բարձրութիւն չունին, առհասարակ կ'ըսուին Գաշտագաւառ կամ Չորագաւառ. ասկից աւելի բարձր երկիրները կ'անուանուին Լեռնագաւառ կամ Բարձրագաւառ, որոնք իբրեւ լեռ չեն մտածուիր, հապա միայն՝ շատ բարձր դիրք ունեցող երկիր կը սեպուին, եւ իրենց վրայ կ'ունենան ամբողջ արձակութեամբ դաշտ, լեռ, գետ, լիճ, եւ այլն: Արիւնկէի, Ամերիկայի ու մանաւանդ միջին Ասիայի մէջ ասանկ բարձր երկիրներ շատ կան: Հայաստանի հիւսիսային մասն ալ հռչակաւոր լեռնագաւառներուն կարգն է:

Տափարակ տեղւոյ մը վրայ ինչ եւ իցէ բարձրութիւնը մինչեւ գրեթէ 500 ոտնաչափ՝ կ'ըսուի Բարձաւանդակ, Բլուր, Լեռնակ, Բլրակ. իսկ անկից աւելի եղածը կ'ըսուի Լեռ: Լեռան ամէն մէկ կողմը զատ զատ անուններ ունի: Ան տեղն՝ ուր լեռը կը սկսի գետնէն վեր բարձրանալ, կ'ըսուի լեռան ոտը, Լեռնան, Ստորտ. քովերը կամ դար վար ու դար վեր տեղերը կը կոչուին Չառիվայր, Չառիվեր, Կող. իսկ վերը կամ գլուխը կ'ըսուի Կատար, Գագաթն: Լեռան գլուխը սուր որ ըլլայ, կ'անուանուի Սար, իսկ ասանկ սուր կատար ունեցող լեռը կ'ըսուի Սրամէտ Լեռ ու երբեմն նաեւ Սար: Եթէ լեռան գլուխն անկիւնաւոր է՝ Աղայ կ'ըսուի: Լեռնադաշտ կամ Սարահարթ տեղիք ըսելով առհասարակ կ'իմացուին՝ բարձր տեղերու կամ լեռանց վրայ եղած դաշտերն ու շխտակ երկիրները: Լեռան գլխուն վրայ լեռնադաշտը մասնաւոր անուամբ կ'ըսուի Սարատափ, իսկ լեռան կողին վրայինը՝ Գարատափ: Լեռան մը կողին վրայ դարակի («էնէ») պէս դուրս ելած ընդարձակ մասն է Գաւաւանդ, Արտեւան, որուն վրայ կրնայ ընդարձակ դարատափ ու քաղաք ըլլալ: Լեռան մը կողը քիչ մը ցից ու խորտաբորտ է նէ, կ'ըսուի Գժուարուտ, Առապար. իսկ եթէ բոլորովն ցից ու անելանելի է, վարէն նայելով՝ կ'ըսեն Սէպ, Սեպացեալ, վերէն նայելով՝ Գար, Վախք, Գահ, Գահաւանդ: Լեռան մը կամ լեռանց մէջ բացուած տեղերն ընդհանրապէս Լեռնամէջք կամ Լեռնանցամէջք կ'ըսուին. շատ խորունկ են նէ, կ'ըսուին Անդունդք, Անհ. եթէ չափազանց խորութիւն չունին՝ Չոր են, որոնք եթէ անարեւ ու շուք են՝ կ'ըսուին Ծմակ. եթէ ճամբու պէս կը դործածուին, Անցք կ'անուանուին, եթէ շատ նեղ են, կ'ըսուին Կիրճ, Կապան, Պահակ եւ Գուռն: Լեռնամէջները շատ ընդարձակ ու դաշտային են նէ՝ Հովիտ կամ Գաշտ կ'ըսուին:

Քիչ անգամ կ'ըլլայ որ լեռ մը առանձին կենայ, այլ ըստ մեծի մասին շատերը մէկտեղ: Մէկ շարքի մէջ եղած լեռները մանաւանդ երբ որ իրենց ստորաբլուզքի մէկ մէկու կաթած է նէ, կ'ըսուին Գօթի կամ Զլլայ լեռնայն: շատ գոտիներու միաւորութիւնը կ'ըսուի Լեռնախումբ, որն որ երբեմն անկանոն շարքով եղած լեռներուն կոյտն ալ նշանակելու կը գործածուի: Երբ որ շատ լեռնախմբեր քովէ քով գալով լեռնայն ամբողջ եւ ուրիշ լեռներէ քիչ շատ անկախ կարգ մը կը շինեն՝ կ'ըսուի Բալթիկ-Լեռնայն: Լեռնայն գոտիներուն ան կողմերն՝ ուր որ աստիճանաձեւ ելեւէջով կամաց կամաց կը խոնարհին ու կը դաշտանան, Գարավայր կ'ըսուին:

Լեռներէ իրենց ներքին կազմութեան կողմանէ այլեւայլ բաժանումներ ունին: Երկրաբանական գիտութիւնները կը ցուցնեն թէ ասիկց շատ դարեր յառաջ երկրի երեսին վրայ նախ կազմուած է Հաքսիթ կամ Հաքսիթ (granit), որն որ հալած նիւթերէ սաստիկ պնդաւորով քարացած ու իբրեւ թէ ձուլուած է: Հին ատեն ներքէն աս քարէն կոթող կը շինէին. իսկ հիմայ Եւրոպայի մէջ շէնքի ու սալարկութեան կը գործածուի: Աս կազմութիւնը երկրի Առաջին Կազմութեան կամ Առաջին շրջանը կ'ըսուի. եւ ասոր համար ալ հատաքարի լեռները կ'ըսուին Նախալեռնայն կամ Անալեռնայն, որոնք ըստ մեծի մասին ամենէն բարձր, միապաղաղ, սրածայր ու լեռի կ'ըլլան: Ասոնց մէջ գործարանաւոր մարմիններու (այսինքն տնկոց ու կենդանեաց) քարացեալ մնացորդներ ամենեւին չկան, որմէ յայտնի կ'երեւայ թէ նոյն ատեն աս ստեղծուածները գեւ չկային երկրի վրայ:

Երկրի կազմուելուն երկրորդ շրջանն աւելի դարմանալի է ու զանազան տեսակ լեռնայն գոյութեան ալ պատճառ: Ասիկց չորս այլեւայլ ժամանակ կամ բաժին ունի, որոնց ամենն ալ ջրի միջնորդութեամբ եւ ըստ մեծի մասին հանգարտ կերպով շինուած են: Ասոնց Առաջինը կամ ամենէն հինը, որ հատաքարի վրայ կամ անոր անմիջապէս քով շարք շարք դիպուած է, կ'ըսուի Նախալեռնայն, որոնց ամենէն վարի կարգը կան տեսակ տեսակ կաւային նիւթեր, պղնձի թերթեր, քիչ կենդանի (պզտիկ խեցեմորթ եւ կողինջ = «պլակեօ») եւ բոյսեր: Իսկ վերի կարգերը նոյն տեսակ կենդանիները կը շատանան, բազմադէի ձկանց պատկերներ ու սաստիկ մեծ անտառներու քարացեալ մնացորդներ կը գտնուին, ուստի եւ Հաքսիթի առաջին բուն աս Նախալեռնայն լեռն կը սկսի եւ առաւելապէս անոնց մէջ է:

Ասկէ ետքը կու գայ երկրորդ բաժինը, որ կ'ըսուի Երրեւի (trias) Կազմութեան կամ Արալեռնայն, որոնց մէջ կաւային նիւթերէն զատ՝ կան գունաւոր կոպիճ (պփռէլ լաւը), շարք շարք դաճ (ալը) եւ աղուճակ (ֆայա լիւղոն). նոյնպէս առատ ծովային կենդանիներու քարացեալներ եւ գլխաւորաբար Ամնիոտ (որ կողինջի նման, բայց տափակիկէի, մեծ ու կլոր կենդանի մըն է):

Ասոնցմէ վեր կը գտնենք երկրի երրորդ բաժինը՝ որ է Գորայնի Կազմութեան, անունը Զուրիցցերի ու Գաղղիայի մէջ եղած լեռնէն առնելով: Աս կազմութիւնը

կամ աս տեսակ լեռները գլխաւորաբար կիր կը պարունակեն, եւ շատ կերպ ծովային կենդանիներու քարացեալներ ունին, զոր օրինակ խեցեմորթ, ժժմանք, կողինջ, ձկնամորէս (վերջին աստիճանի մեծ մորէս, Իքթիոսաւր, ichthiosaurus) եւ այլն, որոնցմէ կ'երեւայ թէ նոյն ատենուան ծովուն մէջ խիստ շատ կենդանիներ կան եղեր: Աս տեսակ լեռները կ'անուանուին Գորայնի կամ Գորայնի լեռնայն, որոնք՝ ինչպէս նաեւ ամէն կրային լեռները՝ հասարակօրէն կլոր կատար կ'ունենան:

Չորրորդ բաժինը՝ որ երկրի կազմուելուն երկրորդ շրջանը կը գոցէ, կը կոչուի Առաջին Կազմութեան, որովհետեւ գլխաւորաբար կաւիճ (Քլեպէլիթ) կը պարունակէ. բաց ասիկց՝ ունի նաեւ կանաչ աւաղ, շատ ծովային ու գետային կենդանիներու, մանաւանդ Ամնիոտ եւ Նեոտափեցի (Bélemnite) ըստածներուն քարացեալ մնացորդներն ու ցամաքային տնկոց պատկերներ, որմէ կ'երեւայ թէ նոյն ատենները ցամաքը ջրին մէջէն ելլելու սկսեց: Աս լեռներն ալ կ'ըսուին Առաջին Լեռնայն: Երկրի այլեւայլ շարքերուն մէջ մինչեւ աս ժամանակ գտնուած քարացեալ տնկերուն ու անասուններուն տեսակները գրեթէ բոլորովին ջնջուած են:

Ասոր կը յաջորդէ երկրի կերպաւորութեան երրորդ շրջանը, որն որ նաեւ երրորդական կազմութիւն ալ կ'ըսուի, որ ատեն երկրին երեսն առջի ժամանակներէն շատ տարբեր կերպարանք մը կ'ունենայ: Զանազան պատճառներէ ջուրը շատ տեղերէն քաշուած ըլլալով, ցամաքը կ'ընդարձակի, եւ խիստ շատ ու խիստ մեծ ցամաքային կենդանիներ երկրի ամէն կողման վրայ երեւան կ'ըլլեն, ինչպէս սաստիկ վեթիսարի փիղ, ունեղջիւր, արջ, բորեան, եղ, եղջերու եւ այլն, որոնք ընդհանրապէս հիմակուան կենդանիներէն յառաջաններուն չափ տարբերութիւն չունին, հապա միայն տեսակին հիմակուաններէն շատ մեծ է: Աս շրջանը կը գոցէ կը լմնցընէ ջրհեղեղը, որմէ ետեւ երկրին վրայ օդը նոր բարեխառնութիւն մը կը ստանայ, եւ երկրի երեսը կը ծածկէ հող մը, որն որ կը գոյանայ անկերուն փոտեղէն եւ քարերուն փշերէն, եւ ամենայն տունի բուսոցնելու յարմար է:

Առանկով կը տեսնենք որ երկրի կերպաւորութեան պատմութիւնը նոյն իսկ իր մէջը պահուած է, վասն զի թէպէտ եւ վերջիջեալ կազմութեանց ամէն մէկուն ատենը գոյացած զատ զատ լեռները, գլխաւորաբար միայն մէկ ժամանակուան նիւթ՝ զոր օրինակ կիր կամ կաւիճ պարունակելով, երկրի կազմուելուն յաջորդական կարգը չեն կրնար ցուցնել, բայց շատ լեռներ ալ կը գտնուին, որոնք երկրի միայն մէկ տեսակ կազմութեան ատենը գոյացած չեն, հապա անոր վրայ իսկզբանէ մինչեւ հիմակ եղած փոփոխութիւններուն մնացորդները վարէն վեր կարգ կարգ պահած են: Անդղիայի մէջ աս տեսակ լեռներուն մէկ կողմանէ վերէն ի վար շրտակ կտրելով՝ երկրի շինուելուն պատմութեան դարմանալի բնական գիրքը մէկ հայեցուածով մարդուս առջեւ կը բացուի:

Մնացածն ուրիշ անգամ:

ԲԱՐՈՅԱԿ

Հ Ե Ղ Ի Ն Է

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

Վերջապէս ահա առիկ պատասխանս, գոչեց օր մը Ատէլ՝ Հեղինէին սենեակը մտնելով։ Թէպէտ շատ սպասեցինք, բայց գործը մեր բաղձացածին համեմատ դուրս ելաւ։ Մօրեղբայրս քեզի համար դատարանական հաշիւ տան մէջ, որն որ չիմ քաղաքին առաջին աստիճանի աշխուակներէն մէկն է եղեր։ Այլ յուսայ որ դուք ալ կը հաճիք։

Հնորհակալ եմ, ըսաւ Հեղինէ՝ բարեկամը գրկելով։

Հնորհակալ ըլլալէն յառաջ, պատասխանեց Ատէլ՝ Հեղինէին խօսքը կտրելով, ըսէ տեսնեմ արտաքին կարգի բան մը չե՛րեւար քեզի, որ այսպէս ուրախ զուարթ ըլլամ, ուր որ պէտք էի տխրել իրարմէ բաժնուելուն վրայ։

— Ամենեւին չէ։ Աղէկ գիտեմ թէ որչափ կը բազմաս իմ երջանկութեանս, ուստի եւ ուրախութեանդ պատճառն ան միայն կը համարիմ, որ ինծի ասանկ աւել տիւ կը բերես։

— Այլ սխալիս։ Անտարակոյս չկայ բան մը զորն որ քու երջանկութեանդ համար պատրաստ չըլլամ զոհելու։ Բայց կ'երեւայ թէ Աստուած հիմապահիմայ չ'ուզեր ան զոհը՝ որն որ ինծի շատ ծանր պիտի գար։ Բաժանուիմիս երկայն ժամանակ պիտի չտեսէ։

Ինչպէս, գոչեց Հեղինէ՝ աշուրներն ու լախութեանէն փայլելով։

— Ռիշարտոյ մօրեղբայրս, ինչպէս որ արդէն ըսած եմ, զաւակ չունի։ Կինն ալ երկայն ատենէ վեր հիւանդոտ է։ Ուստի բաղձալով որ տան մէջ ապահով մէկն ունենայ, զիս մօրմէս խնդրեց։ Անոր համար մեր ընտանեաց գործերը կարգի դրուելուն պէս ես ալ չիմ պիտի երթամ։ Հիմայ պէտք է որ քեզի օգնեմ արկղդ պատրաստելու։ Երբեք տեսնուիմ Մոնրօյէր տիկինը կ'ուզէ որ անմիջապէս ծամբայ ելեմ։

Պատրաստութիւնը շուտ մը լինցաւ, եւ երկրորդ առտու կանուխ Հեղինէ գնաց հրաժարական ողջոյնը տալու։ Լարոշ տիկնոջ, որն որ նոյն անգամ զինքը սովորականէն աւելի քաղաքավարութեամբ ընդունեցաւ։

Օրերորդ, ըսաւ, սրտանց կը բաղձամ որ սկսելու պաշտօնիդ յաջողութեամբ կատարէր, երջանիկ ըլլար։ Էւ որովհետեւ ծամբողութիւնները ընելու համար ստակի կարօտութիւն ունիք, ընդունեցէք աս փոքր դամբարձը՝ զորն որ սրտանց կը մատուցանեմ, ցաւելով որ երկանս մահուանէն ետքը գտնուած վիճակս չ'ինքեր մեծագոյն գումարով մը շնորհակալութիւնս յայտնելու։

Աս ըսելով, անոր քսակ մը տուաւ, զորն որ Հեղինէ շնորհակալութեամբ ընդունեցաւ։

Անտարակոյս կարգացողները պիտի վար-

մանան թէ ինչո՞ւ Հեղինէ չ'մերժեց։ Բայց մերժելու որ ըլլար, կրնար կարծիք տալ թէ Լարոշ տիկնոջ դէմ սրտին մէջ հակառակութիւն ունենայ, ուր որ ամենեւին անանկ զգացում չունէր, եւ կրածները մտքէն բոլորովին ելած էին։

Լարոշ տիկնոջ շատ անգամ շնորհակալ ըլլալէն ետեւ, Հեղինէ վերջին բարեւոր առաւ տղոց ալ, որոնք ջերմաջերմ կու լային։ Երբեք տեսնու թէպէտ շատ պակասութիւններ ունէին, բայց զօրիորդն այնպէս սրտանց կը սիրէին, որ անոր իրենցմէ բաժնուելուն վրայ մեծապէս կը ցաւէին ու կը տրտմէին։ Մեր դիւցազնուհին ալ այնպէս այլալոյծ էր, որ Ատէլ ստիպուեցաւ իրեն թէ բռնութեամբ զինքը անէն հանել եւ կտրէր նստեցնել, որն որ դրան առջեւ իրեն կը սպասէր։

Երկայն ժամանակ բաժնուած չենք մնար, ըսաւ Ատէլ՝ բարեկամին։ Անոր համար մի լար, սիրելի Հեղինէս, քաջալերուէ եւ յուսաւ։

Էտքը գործով զինքը գրկեց եւ փութով տուն մտաւ, որպէս զի կամացը հակառակ աշուրները միջնորդելու սկսող արցունքները ծածկէ։

Էրբ որ Հեղինէ քաղաքէն դուրս ելելով, սկսաւ դաշտերուն մաքուր օդը ծծել, սիրտն անհնգիստ ընդ տխուր խորհուրդները կամաց կամաց ջրուեցան, եւ նոր զօրութեամբ ու յուսով լեցուեցաւ։

Ծամբողութեան ատեն նշանակուած թեան արժանի դիպումներ մը չպատահած, հանգստեամբ չիմ հասաւ։ Պր. Ռիշարտոյ եւ իր ամուսինը զինքը մեծ սիրով ու բարեկամութեամբ ընդունեցան։ Աշխուսողը չուզեց զօրիորդ ան օրը Մոնրօյէր պէր տիկնոջ առջեւը հանել։

Այսօր ձեր տունը կը հանդիպէ, ըսաւ վաղն ալ ներկայտնուելու ըլլար, բաւական է։

Աս սխալիք ընդունելութիւնը՝ որուն Հեղինէ չէր կրնար անկալութիւն ունենալ Լարոշ տիկնոջ եղբորը կողմանէ, իր վրայ քաղցր ազդեցութիւն մը ըրաւ, եւ իրիկունը սենեակը քաջաւած ատենը՝ Աստուծոյ շնորհակալ եղաւ օտար քաղաքի մը մէջ իրեն նոր պաշտպան մը տալուն համար։

Երկրորդ օրը նոսրածաշէն ետեւ, Պր. Ռիշարտոյ զՀեղինէ Մոնրօյէր սեպուհին ապարանքը տարաւ, որն որ քաղաքին մէկ ծայրը կը գտնուէր։

Մոնրօյէր տիկինը զօրք աղջիկը թէեւ սիրով, բայց քիչ մը բարձրամտութեամբ ընդունեցաւ։ Իրեն զուգեց թէ աղջկանը քով շատ բան չունի ընելու, որովհետեւ անիկայ աղէկ կը թուի ընդունած եւ արդէն չափահաս ըլլալով, ալ դաստիարակուհւոյ հարկաւորութիւն չունի։ Անոր համար ալ, ըսաւ, աղջկանս աւելի ընկերութիւն պիտի ունէր, քան թէ դաստիարակութիւն։

Հոս դիտարարութիւն չունինք Մոնրօյէր տիկնոջ եւ անոր Օրդանս աղջկան բնաւորութիւնը նկարագրելու։ Բաւական կը սեպենք միայն ըսել որ տիկինը Վերսայիի արքունեաց մէջ մեծցած ըլլալով, իրեն մեծ պատիւ կը համարէր թագուհիէն գտած շնորհքները, եւ միանգամայն թէ իր ընտանեաց եւ թէ ամուսնոյն տան աղջնականութիւնն իր աչքին առջեւ բա-

ւական առաւելութիւն մըն էր՝ ամենէն պատիւ ու մեծարանք գտնելու։

Օրդանս ալ մօրը փառասիրութիւնն ու ընդունալնութիւնը ժառանգած էր։ Էւ եթէ սեպուհին տխուր բնաւորութիւնը չըլլար, որն որ չիմ քաղաք իրեն առանձնութեան մէջ կ'ապրէր, մայրն ու աղջիկը շատոնց նոյն գաւառական քաղաքէն հեռացած կ'ըլլային, մայրաքաղաքին զուարճութիւնները վայելելու եւ հոն իրենց հարստութեան ու ազնուականութեան առաւելութիւնները փայլեցնելու։

Տիկինը ճաշուն ժամանակը զՀեղինէ սեպուհին եւ իր երեց որդւոյն Էդուարդայ ներկայացուց։ Աս վերջինը՝ որն որ նոյն օրերը պատերազմական միայրակ նաւի նաւապետ անուանուած էր, կերպարանացը վրայ սիրտ շահելու յարմար բան չունէր։ Ան աշուրները դաժան պայծառութեամբ մը կը փայլէին, պրկած ու ներս քաշուած շրթունքներուն վրայ հազիւ երեքն ծաղրածու ժպիտ մը կը տեսնուէր։ Ի վերայ այս ամենայնի նոյն երիտասարդին գծագրութիւնը հաճոյական կրնար ըսուիլ, հօրը կերպարանացը համեմատութեամբ, որուն արտաքին երեւոյթն ու վարմունքը Հեղինէին վրայ արտաքին կարգի տպաւորութիւն մ'ըրին։

Առաջին նշանաւորին մարդ կը կարծէր որ սեպուհն եօթանասուն տարին անցած ըլլայ։ Բայց շուտ մը վրան խոր տրտմութեան նշաններ կը նշմարէր, եւ կ'իմանար որ անոր պատճառ կ'ըլլան այնպէս ծեր երեւնալուն։ Իրօք ալ՝ եւ ոչ վաղուան տարեկան էր։ Բարձրահասակ էր, բայց վտիտ ու կորացած։ Երեսները բոլորովին գունատած էին։ Իսկ վարմունքն այնպէս այլանդակ էր եւ այնպիսի սաստիկ թախծութեամբ խառն, որ տեսնողին վրայ զարմանք ու նաւե վակ կը պատճառէր։ Այնպէս կ'երեւար թէ չորս կողմն եղածին ամենեւին միտ չ'իղներ։ Կերակրոյ ժամանակը հազիւ մէկ երկու անգամ՝ բերանը բացաւ, եւ սեղանը լիննալուն պէս՝ սենեակը քաջուեցաւ։

Ինք երթալուն պէս Մոնրօյէր տիկինը Հեղինէին ըսաւ թէ ամուսինը օրուան մեծ մասը սենեակը կ'անցընէ, որովհետեւ ինք զինքը բոլորովին ուսման տուած է։

Աս խօսքին նաւապետին շրթանցը վրայ ծաղրական ժպիտ մը տեսնուեցաւ, բայց հազիւ վայրկեան մը տեսց, եւ կերպարանքը դարձեալ իր բնական դաժանութեան երեւոյթն առաւ։

Քիչ մը ետքը Օրդանս զՀեղինէ առաւ իր բնակարանը տարաւ, եւ հոն սկսաւ խել մը հարցմունքներ ընել, թէ աշխուական օրիորդ մը առաջին անգամ ընկերութեան մէջ երեւցած ատեն ինչ կերպով վարուելով՝ կրնայ աւելի հաճոյական ազդեցութիւն ընել։

Հեղինէ քիչ մը ատեն մոռիկ ընելէն ետեւ, թուղութիւն տուէր, ծրիորդ, պատասխանեց։ Բարձր ու ազնուական ընկերութեանց սովորութիւններն ինծի անծանօթ ըլլալով, չեմ կրնար

Գիտեմ, գիտեմ, գոչեց Օրդանս, ընկերին խօսքն ընդմիջելով։ Բայց ըսէր ինծի, ամօթ չէ՞ որ աս տարիքիս մէջ զիս ընկերութեան հետեւ եւ գրեթէ առանձնութեան մէջ կը պահեն, ուր որ ես ալ կրնամ աշխարհքիս առջեւը շողալ ու

փայլել, ինչպէս որ մայրս միեւնոյն հասակին մէջ կը փայլէր: Գարձեալ խիստ անհաճոյ բան չէ՝ ինծի, որ տեղ մը չկարենամ երթալ առանց հօրս, որուն կերպարանքը միայն բաւական է ամենուն ուրախութիւնը խափանելու եւ չորս կողմը տխրութեամբ լեցնելու:

Աշխարհքս զուարճութիւններ ունի, կը խոստովանեմ, բայց Հեղինէ: Բայց թէպէտ երբեք անոնց փորձն առած չըլլամ, սակայն գիտեմ որ մարդուն սրտին մէջ ցաւն ու անհանգստութենէն ուրիշ բան չեն ձգեր:

Աղաչեմ, կ'աղաչեմ, դուք ալ քաւորող տալու մի սկսիք, գոչեց Օրդանս: Արթնէս թէ կարողութեամբ հետ խօսք մէկ ըրեր էք: Ինքն ալ ամէն անգամ որ հոս կու գայ, կը սկսի զաւառական քաղաքներու կենտրոն դալել: Գիտնալու ես որ անձնապէս զորաց գնդին մէջ պաշտօնակալ է, եւ մայրաքաղաքին ամէն ղուարճութիւնները վայելելու վիճակին մէջ կը գտնուի: Ի վերայ այս ամենայնի միշտ կը հաստատէ որ մարդ աւելի երջանիկ կ'ըլլայ պղտիկ քաղաքի՝ քան թէ մեծ մայրաքաղաքի մը մէջ: Բայց ես ըսածներուն չեմ համաձայն: Ամենայն սիրով կ'ուզէի իր տեղն ըլլալ եւ իմ իրեն թողուլ:

— Կարելի է շուտով կը զոյգայիք ու կը ցաւեիք:

— Կարելի է, Բայց գոնէ մայրս արքունիեաց մէջ անցուցած ժամանակին վրայ երբեք ցաւ յայտնած չէ: Մինչեւ հիմայ յօժարութեամբ կը խօսի թագուհւոյն իրեն ցուցուցած սիրոյն վրայ: Կոչեմ որ հայրս վախճալով որ ըլլայ թէ իմ սրտիս մէջ ալ Վերայի երթալու բաղձնքը գրգռուի, առջեւ ասանկ խօսակցութիւն ընելն իրեն արգելեց:

— Ինծի կ'երեւայ որ սեպուհը շատ խոհեմութեամբ վարուեր է:

Շ Ո Ւ Ն Կ Ք

Խոզուկ (Ոգնի) եւ աղուէն:

Խոզուկն աղուէնուն հետ պատերազմ մը կը դառնար: Զամբան առաջինը տրտնջալով որ շատ յոգնած է եւ բոլոր ոսկրները կը ցաւին, աղուէն իրեն ըսաւ. Բո՛ւ անմոռութենէք է. հիմակ որ պատերազմը լմնցած է, ո՞վ զքեզ կը ստիպէ որ բոլոր զենքերդ վրադ կրես: Ինչո՞ւ գոնէ իրիկունը՝ երբ որ օթեւանը կը հասնիս, վրայէդ չես հաներ, որպէս զի աղէկ հանգչիս եւ յոգնութիւն առնես: Միայն խոզուկն աս խօսքին հաւանեցաւ, եւ իրիկունն օթեւանը հասնելուն պէս՝ բոլոր զենքերը վրայէն հանեց, եւ ընթերցելու ետքը՝ հանգչելու գնաց: Խոզամանիկ աղուէն ընկերին քուն մտնելը տեսնելուն պէս՝ շատ մը քով գնաց ու բոլորովին անզեն գտնելով՝ մեռցուց եւ կերաւ: — Աս կ'ըլլայ առանց մտածելու կոյրգիւրայն ու բիշին խօսքին հետեւողներուն վախճանը:

Կատու եւ մուկ:

Կատուին մէկը մուկ մը բռնած՝ հետք խաղալով կը զուարճանար. մէյ մը մէկ կողմը, մէյ մը մէկալ կողմը կը նետէր, մէյ մը ծանկերուն մէջ բռնելով կը խածնէր, մէյ մ'ա-

զատ կը թողար, եւ մուկը քիչ մը հեռանալուն պէս՝ նորէն վրան յարձակելով՝ կը բռնէր: Հեղ մ'ալ՝ որ մուկն ասանկ թողէր տուեր, յանկարծ աչքը հայելոյն վերջնէն ձեռք տեսաւ որ մուկ մը կը վազէ ուստի ըստ սովորութեան՝ երկու ոտքի վրայ ելլելով՝ մէկէն վրան կը յարձակի եւ առջեւի ոտուքներով կ'ուզէ հայելոյն մէջ տեսած մուկը բռնել: Բայց բռնել կարճած վրան տեղ ծանկերուն մէջ հոգէն ուրիշ բան մը չիկրար ըմբռնել: Անկից ընդունայն ելլելով՝ զլուխն առին կը դարձնէ, որ առաջին մուկն առնէ. Բայց անիկա ժամանակ վանելով՝ ծակէ մը փախած էր: — Ո՞վ որ ունեցածը դո՛հ չըլլալով՝ աւելի բանի աչք կը տնկէ, ձեռքն ունեցածն ալ կը կորսնցնէ:

Ճպուռ եւ մրջին:

Ծպուռ ճպուռ մը բոլոր ամառ երգելով կ'անցնէր, առանց երկրորդ օրուան ուտելիք մտածելու. Բայց որովհետեւ ամառուն մէջ ուտելիք գտնելը դժուար է, անոր համար ալ երբեք անօթութիւն չէր կրեր: Սակայն ձմեռն որ եկաւ ու ամէն բան շրջուց ամառուց, ճպուռն ուտելու բան չգտնելով՝ ելաւ իր դրացի մրջինին գնաց: Ո՛հ, կանչեց, սառն տիկ անօթի եմ, ուտելու բան ամենեւին չունիմ. իսկ քու մառանդ պաշարով լեցուն է. ինծի քիչ մը ուտելիք տուր, որ ձմեռն անօթութեան չմեռնիմ: Կը խոստանամ որ դարունն եկածին պէս ամենայն ինչ շահով իսկ հաւատարմութեամբ ես կը դարձնեմ: — Բո՛ւրուկ, հարցուց մրջինը, բոլոր ամառն է՞ք կ'ընէիք: Ինչո՞ւ ձմեռուն համար քիչ մը պաշար չտողվեցիր: — Ինչ պիտ'որ ընէի, պատասխանեց ճպուռը, օրն ի բուն առաւ անուշ խաղեր կը կանչէի. ասկից աղէկ բան կ'ընայի՞ մի ընէի: — Լաւ ուրեմն, կրկնեց մրջինը, ամառը խաղ որ կանչեցիր, ձմեռն ալ պար բռնէ:

Փոստուղայ:

Ինչ խենթութիւն է իմ ըրածս, կ'ըսեր ինք իրեն փոստուղայ մը, աստղի մը պէս չեմ փայլեր մի: Ինչո՞ւ ուրեմն երկրի վրայ կեցեր եմ. ասանկ ցած տեղ ես ինչ դործք ունիմ. ելեմ վերանամ երկինք, պայծառ ճառագայթութեամբ արեւելքէն արեւմուտք փայլեցնեմ, եւ նոր աստղ մը ձեւացնեմ՝ երկնից վրայ եղող ուրիշ ընկերներուն պէս: Բարեկամ, պատասխանեց զինքը մոխի ընող որդ մը, քանի որ որդերուն եւ միջանոքներուն մէջ կը կենաս, ան քու նուազ լուսաւորութեամբդ պատիւ կը դնես. Բայց երկինք ելլել որ ուզես՝ ոչինչ կ'ըլլաս, զքեզ տեսնող չ'ըլլար: — Ամէն մարդ իր շարք ծանօնալու է. վասն զի իր աստիճանէն վեր ելլել ուզողը, պատիւ դնելու տեղ՝ արհամարհանք կը գտնէ:

Աղուէն եւ աղուաւ:

Աղուաւն մէկը բերանը կտոր մը պանիր առած՝ ծառի մը վրայ դարձ էր: Արբէն աղուէն մ'անցնելով, ասոր փառքը պանիրէն գրգռուեցաւ եւ ուզեց ձեռք ձգել: Աղուաւ բարեկամ, ըսաւ, ստուգիւ թռչնոց մէջ առնէն աղուորն ես, ինչպէս փայլուն են փետուրներդ, զօրութեանդ եւ շուտութեանդ հետ՝ արձիւն իսկ չիկրար մրցիլ: Միայն ձեզք որ ձայն չունիս: Աս պախառութիւնն որ չունենայիր, ստուգիւ թռչնոց թագաւոր կ'ըլլայիր: Աղուաւն աս շողքորթութիւններն

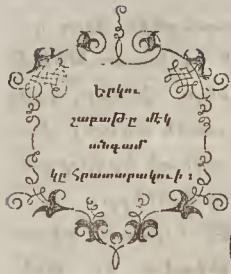
սխորեցնելով, Սուրբ ցուցնեմ, ըսաւ մորեն, թէ ինչպէս ամուր ձայն ունիմ: Աս ըսաւ ու բերանը բռնալով՝ սկսաւ կանչել: Բայց պանիրն ալ անմիջապէս վար ինկաւ: Աղուէնն իր վախճանին հասաւ. պանիրն առածին պէս փախաւ որք տարաւ եւ հոն ագռաւին վրայ ծիծաղելով կերաւ:

Նաւու ղեկն ու թիակները:

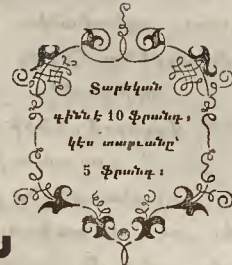
Յոկանաւու մը թիակները՝ ղեկին դեմ տրտնջելով, Աս ինչ է մեր կրածը, կ'ըսէին, մինչեւ երբ մենք պիտի աշխատինք ու պատերազմենք ծովին լեզի ղեկն դեմ. ուր որ ղեկը մեզմէ վեր ընութեան մը տէր եղածի պէս նաւին գլուխն անցեր, հանգիստ ու անգործ կը կենայ: Չէ, չէ. ալ չենք կրար համբերել: Ղեկն աս քանքատը լեզով, ուզեց ցուցնել որ ինք անգործ երեւցած ատեն՝ թիակներէն աւելի կը գործէ. ուստի մէկէն իր գործունէութիւնը դադարեցուց եւ նաւին վարչութիւնը թիակներուն թողուց: Ատնք առանց խորհի ու չափու երթալով, նաւն սկսան կամաց յառաջանալ, քիչ մը ետքը ծամբէն շեղեցան, վերջապէս սաստիկ հով մը զարնելով՝ ավերեան անոնցմէ մէկ քանին առնին նաւէն հետու տարին: Միայն ղեկին գլուխն ալ նոյնը կու դարձէ թէ ժամանակին իրենք իրենց գալով՝ ղեկին չաղաչէին որ նորէն իրենց առաջնորդէ. — Ամէն տեղ, առն ընկերութեանց մէջ գլուխ մը պէտք է. առանց անոր՝ բան մը յառաջ չ'երթար, եւ ինք անգործ երեւցած ատեն՝ ամենէն աւելի կը գործէ:

Վայրի եւ ընտանի էջ:

Վայրենի էջ մը, որն որ անտառներու մէջ տարելու վարժած էր եւ միայն ծառերու տերեւները, վայրի կաղնի ու հասարակ խոտ կ'ուտէր, ըստ պատահման ընտանի էջ մը տեսաւ, որն որ ամէն օր խոտէ դատ՝ նաեւ յարկ ալ կ'ուտէր, եւ վրան նախանձելով՝ ըսաւ. Ստուգիւ գուն երջանիկ եւ նախանձելի վիճակի մէջ ես: Ընտանի էջն ասոր պատճառն որ հարցուց, վայրենին պատասխան տուաւ թէ Արիւնը մտնելով պէս՝ տեղը առնելու առաւտութեամբ յարկ կը դնէ, եւ աղէկ մը փորդ կ'ընացնէ իր ետեւ, մաքուր ջրի մէջ թափելու փափուկ լաթով գաւաղի, փորդ, գլուխը կը շփէ կը մաքրէ. դիւրին ալ աղէկ ու հանգիստ կը քնանաս: Նսկից աւելի երջանիկ վիճակ կրնայ մի ըլլալ: — Ո՛րքա՞ք անմիտ ես, պատասխանեց ընտանի էջը՝ ընկերին վրայ ծիծաղելով. ապա թէ ոչ, վրաս նախանձելու տեղ՝ հազար փառք կու տայիր: Աստուծոյ որ իմ վիճակին մէջ չես գտնուիր: Ստուգիւ է՝ գուն կերակուր գտնելու համար քիչ մը կ'աշխատիս եւ զքեզ հոգացող չ'իյնայ. Բայց միանգամայն դադարեալ եւ անառաւներու մէջ ուզածիդ պէս կը պտուրիս. ամենեւին բեռ կրելը չունիս, եւ ամէն բանէն աւելի վախ չունիս որ տեղդ խեղդ փշած ատեն զքեզ ծեծէ, ինչպէս որ իմ անագործին տես կ'ընէ: Հազիւ թէ աս խօսքն ըսած էր, մէյ մ'ալ կռնակը երեք վաւաղան կերաւ, որոնք զինքը կը բռնադատէին որ ձամբուն վրայ կենալու տեղ՝ յառաջ երթայ: Աս տեսածին պէս՝ վայրենի էջը սկսաւ ուրախութեամբ ինք իրեն երանի տալ եւ անապաւրեց իր անտառները քաղաւեցաւ: — Գտնուած վիճակիդ դո՛հ եղիւ եւ ուրիշին վիճակին մի նախանձիր. մի վրաս ան քեզի երջանիկ եւ բեւոցող որքա՞ք նեղութիւններ ունի կրելու, որոնց քով քու կրածներդ ոչինչ են:

ԵՐԱՅԻՐ

ՕՐԱԳԻՐ ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ

ԹԻՒ 14.

1862

Ե. ՀԱՅՈՐ

Պսկոյ տուխտը :

Րչափ դժբախտներ Գալի-
ֆոնիայի ու Աւստրալիայի
ոսկեհանքները կ'երթան, ուր
իրենց այնչափ վտանգներ, աշ-
խատութիւններ ու զոհումներ
կը սպասեն: Ո՛րչափ տաժա-
նելի աշխատութեամբ հաղիւ-
քանի մը կտոր ոսկի կը ժողվեն.

իսկ ինք միայն ծուլու էր, եւ անմիջապէս ձեռացը
տակ Հազար ու մէկ գիշերներուն բոլոր շքեղութիւնը
պատրաստ կը գտներ:

Փրիդերիկոս շուտ մը ինք իրեն գալով, Ուրեմն
ես առաջին մարդն եմ եղեր, ըսաւ, որ հոս եկեր եմ:
Աս ըսաւ ու գտած ոսկեհանքն իրեն սեպհականեց:

Գրպաններն ըստ բաւականի լեցընելէն ետքը՝
սկսաւ ետ գառնալ, միտքը դնելով որ երկրորդ օրը
հետը խոշոր տակառներ առած՝ նորէն գայ: Իրի-
կունն արդէն յառաջացած եւ արեգակը մարը մոտե-
լու մօտ էր: Փրիդերիկոս նորէն մորենիներուն մէջի
ճամբան բռնեց. երգելով, ցատքելով, ցատքաւորելով
ճամբան կը շարունակէր, այնպէս որ եթէ դիմացը
մարդ մ'երէր, զինքը խենթի տեղ կը դնէր: Վեր-
ջապէս կերակուր ուտելու ատենը հասած սեպելով,
խոտին վրայ նստաւ, քիչ մը հաց ու աղած միս հանեց,
ուտելու փորձ ըրաւ: Բայց թէպէտ առտուրնէ վեր
բան չէր կերած, սակայն բերանը պատառ մը բան
չկրցաւ դնել: Ամենեւին անօթութիւն չէր իմանար.
գտած հարստութիւնն ասորովսէր գոցած էր: Խորունկ
մտածմանց մէջ ինկաւ, եւ այսպէս երազած ատենը՝
գիշերը վրայ հասաւ: Ա՛լ նաւ դառնալու ժամանակ
չկար. ուստի ստիպեցաւ ծառի ճիւղերէ անկողին մը
չննել եւ բաց օդի մէջ գիշերն անցընել:

Ըստ ինքեան նոյն գիշերը բաց օդի մէջ անցը-
նելուն վրայ տժգոհ չէր. նոյն օրուան զարմանալի
պատահարներէն տաքցած արեւը՝ զով օդի մէջ զո-
վացընելը խիստ օգտակար կը սեպէր: Կարելի է որ
եթէ ան իրիկունը նաւը դառնար, չէր կրնար մտաց
այլայլութիւնը պահել, եւ սրտին մէջ զգացած մեծ
երջանկութիւնը ծածկել:

Անթիւ անհամար միլիոններու տէր եղող բա-
նաստեղծը գիշերն աղէկ չկրցաւ քնանալ. եւ երկրորդ
օրը առտուանց կանուխ ոտքի վրայ էր: Վախնալով
որ չըլլայ թէ ոսկւոյ կտոր մը գրպանէն իյնայ եւ ա-
նով գաղտնիքը մատնուի, բոլոր քովի ոսկիները դուրս
հանեց նետեց: Բայց բաւական ճամբայ ընելէն ետքը՝
միտքը յանկարծակի զարհուրելի խորհուրդ մ'եկաւ:
Եթէ նետած ոսկւոյ կտորներս մէկը գտնելու ըլլայ,
կ'ըսէր ինք իրեն, կը սկսի փնտռել թէ ո՛ւրսկից հոս
եկած են, եւ ան ատեն... ո՞ գիտէ, գուցէ բախտն
իրեն դէպ իմ գանձս կ'առաջնորդէ:

Ուստի ետ դարձաւ, դետինը փոս մը փորեց,
ոսկւոյ կտորները մէջը թաղեց, եւ վրան աղէկ մը
գոցելէն ու շիտկելէն ետքը՝ ճամբան յառաջ տարաւ:

Նաւը հասածին պէս՝ Լագուրին սենեակն ա-
ճապարելով, ինծի մեծ տակառ մը պէտք է, գոչեց:

— Տակառն ի՞նչ պիտ'որ ընես:

— Գիտուն բարեկամներէս մէկն ինծի յանձնած
էր որ Դէո Նէօվէն իրեն հանքեր բերեմ:

— Տակառները քար դնելու համար չեն:

— Բայց շատ հարկաւոր է, բարեկամ:

— Հոգ չէ, բարեկամիդ կ'ըսես որ Դէո Նէօվ
հանք չկայ:

Փրիդերիկոսին բոլոր մարմնոյն վրայ պաղ
քրտինք մը պատեց: Մեծ այլայլութեամբ տեսաւ թէ
հարստութիւնը Գաղղիա փոխադրելու համար ինչ-
չափ դժուարութիւն կ'այ: Իրօք ալ նաւապետը բա-
նաստեղծին բերած պատճառներէն չէր կրնար հա-
մոզուիլ. ինք գիտութեան յառաջացումն իր ար-
շաւանաց նպատակէն ետ կը դասէր: Մեր բանա-
ստեղծն ասիկայ կ'իմանար. սակայն գաղտնիքը յայ-
տնել չէր ուզեր: Վերջապէս այնչափ աղաչեց, որ
Լագուր ձանձրացած՝ ձեռքէն աղատելու համար, Գնա,

ըսաւ, օգնականիս. կարելի է անիկայ քեզի տակառ մը կարենայ հոգալ. բայց զիս հանդարտ թող:

Փրիդերիկոս անմիջապէս նաւապետի օգնականին վազելով: Ինծի տակառ մը ունիմ, հարցուց:

— Հաւատա Խնձի, ստուգիւ չունիմ:

Բանաստեղծը սկսաւ չորս կողմը նայիլ փնտռել. եւ շուտ մը տակառ մը տեսաւ, որուն յատակը հաղիւ քանի մը պարզամատ կար:

Ասիկա, ըսաւ՝ դողդոջուն ձայնով մը:

Կը տեսնես որ լեցուած է, պատասխանեց նաւապետի օգնականը:

— Աս պարզամատները մէջէն հանէ. տակառին համար քեզի քսան ֆրանգ կու տամ:

— Քսան ֆրանգ, զիս ծաղը կ'ընես:

Աս քեզի քառասուն, ըսաւ Փրիդերիկոս, ձեռքը երկու ոսկի գնելով:

Մէկայն անմիջապէս տակառը պարպեց, թէեւ դիմացինին առատաձեռնութեան պատճառը չէր կրնար ըմբռնել: Պարապ տակառի մը համար՝ լեցուն տակառի մը գնէն աւելի ստակ տալ, կ'ըսէր ինք իրեն:

Փրիդերիկոս նաւուն մթերանոցէն դամ, մուրձ, կափարիչ մը ու չուան առաւ. եւ գուշակելով որ գործքը երկայն ժամանակ պիտ'որ տեւէ, քանի մ'օրուան համար ուտելիք առաւ ու ծամբայ ելաւ: Ինք արդէն բաւական հեռացած էր, եւ նաւապետի օգնականը դեռ մտքին մէջ աս անլուծանելի առեղծուածին մեկնութիւնը կը խնդրէր:

Բանաստեղծն առանց մեծ դժուարութեան իր ոսկեհանքին ծամբան նորէն գտաւ. ուրախ զուարթ կը քայլէր, հանդարտութեամբ շունչ առնելով, եւ մտքին մէջ զանազան ուրախալի խորհուրդներ որոճալով. տակառն ալ ոսկեբարձ անօթի մը վայել զգուշութեամբ առջեւէն գլորեցնելով կը տանէր:

Քիչ մը ետքը լիճը հեռուէն տեսաւ, եւ մէկ քանի ընկերներ անոր երջանկարար եզերքը հասաւ: Խեղճ փութով տակառը լեցնելէն ետքը, արտաքոյ կարգի զգուշութեամբ կափարիչը վրան գոցեց: Երբ որ իր գործքին հաստատութեան վրայ ապահովեցաւ, վերջին անգամ՝ մ'ալ ոսկեղ դաշտին վրայ հայեցուած մ'ուղղեց, եւ ծամբայ ելլելու պատրաստուեցաւ:

Տակառը ծովեզերքէն լճին քովը բերելը դիւրութեամբ գլուխ ելած էր. բանը կը մնար լճին քովէն ծովեզերք տանելու վրայ: Փրիդերիկոս քաջասրտութեամբ ձեռքը գործքի զարկաւ. կարծես թէ զօրութիւնը կրկնապատկուած էր: Ուրիշ խորհուրդ մ'ալ մեր բանաստեղծին օգնութեան հասաւ: Ինծի միայն կենալու կէտ մը տուէք, ըսած էր ճարտարն Արքիմիդէս, եւ ձեզի աշխարհքը վերցնեմ: Փրիդերիկոս կենալու տեղ ունէր՝ երկիրը. ուստի ցարասենույ թիփէն լծակ մը շինեց, եւ այսպէս իր աշխարհքը վերցնելով, մինչեւ նաւուն մօտերը բերաւ: Աս Հերակլեան գործքը գլուխ հանելու համար ութ օր պէտք եղաւ, բայց աղէկ ժամանակին

լմընցաւ. վասն զի ալ մեր բանաստեղծին վրայ զօրութիւն չէր մնացեր: Այնչափ աշխատութեամբ կորսնցուցած զօրութիւնը տեղը բերելու համար, հարկ եղաւ ութ օր անկողինը մնալ, եւ յանձն առնուլ ժամանակաւ անասնաբոյժ եղող նաւապետի երկրորդականին ըրած դառն բժշկական դարմանները:

Վերջապէս նաւը Դէու Նէօփէն ելլելով, սկսաւ դէպ ի Գաղղիա յառաջանալ: Թէպէտ եւ Փրիդերիկոսին խիստ երկայն կու գային նաւագնացութեան օրերը, որովհետեւ կը բաղձար որ օր մը յառաջ իր ամբաւ հարստութիւնը վայելէ. բայց այնպէսով ալ ծամբորդութեան ձանձրոյթը սիրով կը տանէր:

Սակայն քիչ մնաց բոլոր իր աշխատութեան պտուղը ընկէի մը մէջ կը կորսնցնէր: Առտու մը զինքը յանկարծակի արթնցոցին. նաւուն մէջ ծակ մը բացուած էր. ուստի եւ զինքն ալ կը կանչէին որ գայ ջրհան քաշելու օգնէ: Երթալու ատեն տեսաւ որ երկու նաւաստիք տակառ մ'առած՝ գլորեցնելով կը տանէին: Մէկէն ձանձնալով թէ իր տակառն է, Ի՞նչ կ'ընէք, պողաց յուսահատութեամբ:

Տակառը ծովը պիտի նետենք, պատասխան տուաւ անոնցմէ մէկը:

Մի՛ դաշխք, մոռնաց Փրիդերիկոս, երկու ձեռուրներովը տակառին փաթթութեամբ:

Մէկգի՛ գնա, պողաց նաւաստին:

Շուտ ըրէ, աւելցուց վրան մէկալը. նաւը պէտք է որ թէթեւցնենք:

Նաւուն մէջ ուրիշ տակառ չկայ, ըսաւ դրժբախտը՝ դողդոջուն ձայնով:

— Ի՞նչ, կը կարծես որ քու քարերդ պիտի պահենք ու տակառ մը ձողածո՛ւկ զոհենք:

Ի շնորհս գիտութեանց . . . բարեկամք, կը պողար Փրիդերիկոս՝ աւելի եւս փաթթութեամբ տակառին, զորն որ չորս զրաւոր բազուկներ առած կը քաշէին, զինքն ալ մէկտեղ մղելով:

Վերջապէս նաւաստիներէն մէկը բրտութեամբ զինքը հրեց, այնպէս որ Փրիդերիկոս անկէ քանի մը քայլ հեռու գետինն ինկաւ. . . բարոյապէս ու ֆիզիկապէս խորտակեալ:

Բայց մէջինը քար չէ, պողաց, հապա . . . :

Նոյն վայրկեանին նաւապետին երկրորդականն իմացուց, որ նաւուն մէջ ջուր չկայ, ծակը գոցուած է: Ասով մեր բանաստեղծն ազատեցաւ. տակառը դարձեալ տեղը դրուեցաւ:

Մի լար, մի լար, ահաւասիկ քարերդ. մի վախնար, չենք ուտեր, ըսաւ նաւաստիներէն մէկը կօպիտ ծիծաղով մը: Աս կատակն ամէնքը հաւնեցան, նոյն իսկ Փրիդերիկոս ալ:

Սակայն ասիկայ վերջին կատակաբանութիւնը չէր. մեր դիւցադընը ստիպեցաւ լսել բոլոր ան կատակի խօսքերը, զորոնք իր հանքամուրութեան վրայ լազուր նաւապետը կը նետէր: Բայց ինք՝ որ ուրիշ անգամ փոքր կսկծեցուցիչ խօսք մը չէր կրնար

լսել, նոյն ատեն վրան զեղուած հենգնութեանց տա-
րափը սիրով կը կրէր: Բան մը չէր կրնար համբերու-
թիւնը սպառել. ամէն ըսուած խօսքերուն դիմացը՝
հանդարտ կը կենար: Միայն բառ մը զրուցելու ըւ-
լամ, կ'ըսէր ինք իրեն, կրնամ ան ծաղրածունները
խայտառակել: Բայց ան բառը բերնէն չհանց:

Ճամբայ ելելէն ամիս մը ետքը Վագուրին նաւը
Հաւրի նաւահանգիստը մտաւ: Փրիդերիկոս նաւէն
դուրս ելլելուն պէս՝ եղբօրը վազեց, որն որ պատ-
կեր մը նկարելու զբաղած էր: Շնչասպառ աթոռի
մը վրայ ինկաւ մնաց:

Սիրելի՛ եղբայր, գոչեց նկարիչը, ինչչափ վա-
ղեր ես: Եւ երկայն ժամանակ զՓրիդերիկոս սրտին
վրայ ճնշելէն ետեւ, Ալ հիմայ ինք իրենդ կու գաս,
չարունակեց. պատմէ տեսնեմ ճամբորդութիւնդ,
կրած աշխատութիւններդ, անցուցած վտանգներդ
ու տեսած նորանոր բաներդ: Քու պատմելու ժա-
մանակդ՝ ես աս պատկերը կը լմնցնեմ, զորն որ
վաղը տիրոջը տալու խոստացած եմ: Երեք քառորդ
կրնամ հետդ մնալ. վասն զի այսօր զինուորական
ճշդութիւն պահանջող վաճառականին աղջկան դժա-
դրութեան դասին օրն է, որուն քով եթէ ճիշդ
ժամը երկուքին չգտնուիմ, զիս մէյ մ'ալ չ'ուզեր:

— Պատկերը լմնցնելու հարկաւորութիւն չու-
նիս, ոչ ալ վաճառականին տունն երթալու, բայց
եթէ գուցէ անոր աղջկան ձեռքը ինզրելու համար,
եթէ կ'ուզես, կամ մանաւանդ եթէ մեզի համար
բաւական հարուստ է:

Չար ծաղրածու, ըսաւ Աղեքսանդր, պատկերը
նկարելը յառաջ տանելով:

Ես ծաղրածու չեմ, պատասխանեց Փրիդե-
րիկոս:

Ուրեմն ի՞նչ կ'ուզես ըսել, կրկնեց Աղեքսանդր,
եղբօրը ծանրութեամբ խօսելուն վրայ զարմացած:

— Ըսածս աս է՝ որ Դէռ Նէօվ ոսկի գտայ:

— Անկարելի բան է:

— Որովհետեւ դուն թույլմաս առաքելոյն պէս
չես հաւատար, ձեռք չօշափել տամ:

Անկէ ետքը բանաստեղծը սկսաւ երկայն բարակ
իր երջանիկ ճամբորդութեան պատմութիւնը պատ-
մել: Ինք լծին եզերքը բոլոր ոսկի աւազով ծած-
կուած տեսնելու ժամանակն ունեցած զգածմունքը
ստորագրելու վրայ էր, մէյ մ'ալ նկարիչն ոտը ելաւ:

Ուր կ'երթաս, հարցուց Փրիդերիկոս, պատ-
մութիւնը մէջտեղէն ընդհատելուն վրայ նեղանալով:

— Վաճառականին տունն երթալու ատենն է:

— Բայց, Աղեքսանդր, ալ դուն դաս տալու
հարկաւորութիւն չունիս:

Վերջէն կը տեսնենք, պատասխանեց նկարիչը.
ես ան մարդիկներէն չեմ, որոնք բերանին եղած
որսը՝ շուքի մը համար թող կու տան:

Ինծի չեմ հաւատար, գոչեց Փրիդերիկոս:

Բայց նկարիչն արդէն հեռացած էր. ինք մի-

այն անոր կը հաւատար թէ բանաստեղծին երեւա-
կայութիւնը տաքցեր է:

Երկրորդ օրը Փրիդերիկոս, մեծագին տակաւը
եղբօրը տունը բերել կու տայ: Բերողներն երթալէն
ետքը՝ տակաւը կը բանան: Աղեքսանդր լուսաւոր
շողշողուն վահանակները տեսնելով, ապշած կը մնայ:
Չեռքին մէջ քիչ մը կ'առնու, կը զննէ, գետինը կը
զարնէ: Խցին մէջ մետաղի նման ձայներ կը հնչեն:
Ալ տարակուսելու բան չկար. տակաւին մէջինը՝ ի-
րօք ոսկի էր: Ան ատեն ուրախութեան արցունքներ
թափելով, եղբօրը վեղը կը պլուր, եւ դանակ
մ'առնելով՝ առջեւի նկարը երկու կը ձեղքէ:

Ահաւասիկ նկարս լմնցաւ, կ'ըսէ. ասկէ ետքը
միայն պատմական նկարներ կը քաշեմ: Ժամը երկուքն
է, կը շարունակէ՝ ժամացուցին նայելով: Հիմայ մեր
ճիշդ վաճառականն անհանգիստ ըլլալու կը սկսի...
համբերութիւնը կը կորսնցնէ... կը կատրի: Ալ
վարպետութենէս ինկայ:

Աս ըսելով աթոռի մը վրայ ինկաւ, սկսաւ
բարձրաձայն ծիծաղիլ:

Որչափ ոսկի կ'ուզենք՝ կրնանք առնուլ, ըսաւ
անդիէն Փրիդերիկոս. ոսկեղն տեղը գիտեմ. կրնանք
ամբողջ նաւեր ալ բեռնաւորել:

Երկուքը մէկտեղ միաբանեցան որ նոյն օրը
պատշաճ կերպով տօն մը կատարեն: Նկարիչը պահա-
րանէն ստակի գումարմը հանեց, զորն որ տան վարձ-
քը վճարելու համար կը պահէր: Փրիդերիկոս ալ իր
քովը մնացած ստակը վրան դրաւ: Ան ստակով ընտիր
գինիներ ու ախորժաճամ կերակուրներ բերել տուին:

Երկրորդ առտու Աղեքսանդր անկողնէն ելլելուն
պէս՝ պատուհանին առջեւը գնաց, առջի իրիկուան դի-
նովութեան մնացած շողիները փարատելու համար:
Հոն խել մը ժամանակ արտաքոյ կարգի ուրախու-
թեամբ կենալէն ետեւ, մէկէն զուարթ երեսները
տխրեցան: Մաքին մէջ տարակոյս մը եկած էր: Եթէ
ոսկի չէ՞նէ, ըսաւ ինք իրեն:

Եւ որովհետեւ իսկզբան մերժած տարակոյսը՝
կամաց կամաց միտքը բոլորովին կը գրաւէր եւ ամէն
վայրկեան աւելի կը հաստատուէր, ուղեց մէկու մը
հարցնել: Ուստի անմիջապէս ելաւ դեղավաճառի մը
գնաց, որն որ իր բարեկամն էր, եւ աղաչեց որ շուտով
տունը գայ:

Դեղավաճառն եկածին պէս՝ երկու եղբայր
զինքն իրենց գանձին քովը տարին:

Հա՛, հա՛, գոչեց օտարականը, տակաւին վրայ
հայեցուած մը նետելով, ամէնը մէկտեղ քսանուհինգ
սու կրնայ ընել, մէջինը Միգա * է:

* Միգան՝ բարակ, խաւ խաւ, փայլուն վահանակի ձեւով,
գիւրութեք ու ձգական վիճակի մէջ կը գտնուի: Ահա
նակները շատ անգամ մետաղանման փայլունութիւն մը
կ'ունենան՝ ոսկեղն դեղին գոյնին նման. ուստի բանը միայն
ըստ արտաքին կերպարանաց դատողները, շատ անգամ
ոսկի կը կարծեն:

Ք Ն Ա Պ Ա Տ Մ Ա Վ Ա Ն

Մարդկային կենաց տեղադրությունը:

(Հարաձայնություն):

Մարդկային կենաց հասարակ կամ սովորական ընթացքը հետեւեալն է:

Սկիզբը, որ բոլոր կենդանական շարժման ու կենաց տարածուելուն հիմնական աղբիւրը, եւ թէ զտիչ կամ անջատիչ ու թէ նորոգիչ գործողութիւններուն հիմնական զօրութիւնն է, կենաց տարիներուն յառաջ երթալուն (ծերանալուն) համեմատ կը կծկի կը պղտիկնայ, մինչեւ վերջապէս իր սկզբնական տարածութեան կամ մեծութեան հազիւ ութերորդ մասը կ'ունենայ. իր զանգուածն օրէ օր աւելի կը խտնայ ու կը կարծրանայ եւ ասոր համեմատ ալ իր դիւրադաշուութիւնը կը նուազի: Ասով՝ գործող զօրութիւնները տարւէ տարի կը նուազին, իսկ հակառակ (եղծիչ) զօրութիւնները միշտ կը սաստկանան: Ամէն անօթները կը կարծրանան, կը նեղանան, կը կծկին ու կ'անպիտանան. շնչերակները կը պնդանան ու խիստ նուրբ անօթներուն շատը կ'աճին կամ կ'ուռին ու իրարու հետ կը միանան կը խառնակին: Աս հանգամանաց հետեւանքն են.

Ա. Այսպիսի աճամբ ու կծկումով կենաց նորագութեան (restauration) խիստ կարեւոր ու նուրբ գործարանները, ու դրան ներս (նիւթ) ընդունելու եւ նմանեցնելու (մարտելու) ճամբաները կամ միջնորդները (թղբը, մարմը, ծծող ու կաթի անօթները), անգործունեայ ու անպիտան կ'ըլլան, ուստի եւ սնուցիչ ու կենդանացուցիչ բաղադրիչ մասերուն դրան ներս մտնելը տկար կ'ըլլայ. սնունդն ալ առաջուան պէս ըստ պատշաճի չի կրնար ներս առնուիլ, պատրաստուիլ կամ մարտել ու բոլոր մարմնոյն բաշխուիլ:

Բ. Նուրբ ներարդերը՝ մարմնոյն մէջ կարծրութիւնն ու չորութիւնը աւելնալով՝ իրենց շարժիչ ու զգացող զօրութիւնները օրէ օր աւելի կը կորսնցընեն: Գրգռականութիւնն ու զգայունութիւնն ալ նոյն չորութեան ու ցամաքութեան աւելնալուն համեմատ կը տկարանան. ասանկով գործող ու աղբող զօրութիւնները՝ մեքենական ու քիմիական եղծիչ զօրութեանց տեղի կու տան:

Գ. Երբ որ շարժիչ զօրութիւնն այսպէս կը տկարանայ ու բաղմաթիւ անօթներն անկարգաբար կ'աճին, ան ատեն մարմնոյն մէջէն աւելորդ ու անպիտան նիւթերուն դուրս ելլելը շատ կ'արգելուի, որն որ՝ ինչպէս յայտնի է՝ մեր մարմնոյն միշտ մաքուր մնալուն ու ապականիչ հիւթերէն ազատուելուն մէկհատիկ միջոցն է: Դարձեալ, մարմնոյն մարմը՝ տարիներ անցնելով աւելի կը կարծրանայ, աւելի անթափանցելի ու անպիտան կ'ըլլայ, սոյնպէս եւ երկամուկն ու աղեաց խողովակին եւ թոքին արտաշնչութեան անօթները կ'անպիտանան: Ասոր համար ծերութեան հասակին մէջ պէտք է որ մարմնոյն հիւթերը երթալով աւելի անմաքուր, բարկ, դժուարաշարժ ու հողային կամ հողախառն ըլլան: Հո-

ղը, որն որ ամէն կենդանական շարժմանց գլխաւոր հաւաքակորդը կամ թշնամին է, ծերութեան ժամանակները մարմնոյն մէջ իր աղբեցութիւնն աւելի կը բանեցընէ: Ասանկով մարդ իր մարմնոյն կենդանութեան աւտենն ալ անդալաբար իր վերջնական սահմանին կը մօտենայ, եւ ինչպէս որ հող էր, նոյնպէս հող ըլլալու կամ դառնալու ճամբան կը բռնէ:

Աս կերպով մեր կեանքն ինք իրեն իր վախճանը կամ դադարումը, որ է բնական մահը, յառաջ կը բերէ. որն որ հետեւեալ ընթացքով կը կատարուի: Նախ եւ առաջ կամայ տակն իննող կամ կամաւոր կենդանական շարժումները, ետքը՝ ակամայ կամ բուն կենդանական շարժումներն ալ կը պակսին կը նուազին. սիրտը չի կրնար զարիւնը մարմնոյն դէպ ի հեռաւոր մասերը մղել. երակաց թնդիւնն ու ջերմութիւնը ձեռքերէն ու ոտքերէն կը հեռանան կը դադրին. սակայն արիւնը դեռ քիչ մը ատեն՝ սրտին ու մեծագոյն անօթներուն աղբեցութեամբը՝ շարժման մէջ կը մնայ. եւ այսպէս կենաց բոցը քիչ մը ատեն ալ՝ թէպէտ եւ շատ տկարութեամբ՝ կը վառի: Բայց վերջապէս սիրտը չի կրնար թոքը ճնշելով զարիւնը յառաջ շարժել, եւ ան ատեն բնութիւնն իր բոլոր ուժը կը բանեցընէ՝ շունչին տուրեւաւոր զօրացնելու եւ այնպէս արիւնին՝ մարմնոյն այլեւայլ մասերուն մէջ քալելուն օգնելու. սակայն քիչ մը ետքը աս ամէն բնական զօրութիւններն ալ կը նուազին ու կը յորհնին. ուստի եւ սրտին ձախ խորշը ալ արիւն չ'ընդունիր, չի գրգռիր ու կը հանգչի կամ բաբախելէն կը դադրի. իսկ ալ խորշը քիչ մը ատեն ալ մարմնոյն արգէն կէս մը առած մասերէն քիչ մը արիւն ալ կ'ընդունի. բայց վերջապէս աս մասերն ալ բոլորովին կը պաղեն, հիւթերը կը թանձրանան (կը փխտին), սիրտն ալ ամենեւին արիւն չ'ընդունիր, ամէն շարժումները կը դադրին, կեանքը կը վերջանայ ու մահը կատարեալ կ'ըլլայ:

Մարդկային կենաց տեւողութեան վրայ քննական տեսութիւն ըրած ատեննիս՝ մինչեւ հիմայ գրածներէն զատ՝ ուրիշ քանի մը նշանաւոր ու քննութեան արժանի հանգամանք կամ միջին խնդիրներ ալ մտադրութիւննիս կը գրգռեն ու մեկնութեան կը կարօտին:

Առաջին խնդիր. ինչպէս կարելի է՝ որ մարդը, ուրուն գործարանաւորութիւնը (organisation) կամ կողմնածն արտաքոյ կարգի փափուկ ու բազմամանուած ու ինքզինք սպառելու զօրութիւնը սաստիկ մեծ ու շուտ աղբող է, որուն պատճառաւ իր կենաց տեւողութիւնը շատ կարճ պէտք էր ըլլալ, ի վերայ այս ամենայնի ուրիշ կատարեալ կենդանեաց ամէն գասերէն, որոնք իրեն հետ հաւասար մեծութիւն, հաւասար գործարանաւորութիւն ու արարածոց մէջ իրեն պէս շատ կատարելութիւններ ունին, աւելի երկայն կենաց տեւողութիւն ունին: — Հասարակաբար աւելի անկատար գործարանաւորութիւն ունեցող կենդանիներն աւելի երկայն տեւողութիւն կամ գոնէ դժուարաւ վնասուելու կեանք ունին: Ըստ այսմ մարդն իրբեւ ամենակատարեալ գործարանաւոր էակ՝ կենաց տեւողութեան նկատմամբ պէտք էր

այն կենդանիներէն վար այսինքն կարճ կեանք ունեցող ըլլալ: Գարձեալ փորձուած ու ծանուցուած բան մըն է որ այն կենդանիները, որոնց կեանքը շատ բանի կարօտ է եւ կամ այլեւայլ կարօտութիւններ ունի, աւելի սա- կաւակեաց կ'ըլլան: Արդ տարակոյս չկայ որ մարդն ամէն կենդանիներէն աւելի կարօտութիւններ ունի, ուրեմն իր կեանքն ալ պէտք էր կարճատեւ ըլլալ: Թողունք ուրիշ քանի մը հանգամանքները, որոնք մարդուն եւ ուրիշ կենդանեաց հասարակ ըլլալով, ինչպէս անոնց կենաց տեւողութիւնը կարճեցնելու պատճառ կ'ըլլան, նոյնպէս մարդուն ալ պէտք էին ըլլալ. միայն աս մէկ հանգա- մանքն առանձինն յիշենք՝ որ մարդը հոգեկան գործու- նեցութեամբ կամ մտածելու գործողութեամբ, որն որ շատ յոգնեցնող ջանք ու աշխատութիւն կը պահանջէ, իր կենաց տեւողութեան կարճնալու պատճառ կ'ըլլայ:

Այս ամենայն դիտելով ու մտածելով, կրնանք հարցնել. ինչով մարդ նաեւ իր կենաց տեւողութեան նկատմամբ ուրիշ ամէն կենդանիներէն վեր ու յառաջա- դէմ կը գտնուի: Աս առաւելութեան պատճառը յաջորդ հանգամանքներէն կրնայ յառաջ բերուիլ:

Կախ, մարդուն մարմնոյն գլխաւոր նուրբ թեւերը կամ նեարդները շատ աւելի փափուկ ու կակուղ հիւ- սուած մը ունին՝ քան թէ ուրիշ իրեն պէս կաթնակեր ըլլող կենդանիները: Կոյն իսկ աղբի մը ջղային մաշկը շան մը մարմնոյն մէջ շատ աւելի կարծր է ու այնպէս շու- տով չի ձգտիր կամ ուռի, ինչպէս մարդուն մարմնոյն մէջ, Կաեւ երակները, ոսկրները եւ ուղեղն իսկ կենդա- նեաց վրայ շատ աւելի պինդ ու հողախառն են, քան թէ մարդուն վրայ: Արդ բնապատմութեան մէջ ծանուցուած հանգամանք մըն է՝ որ գործարանաց արտաքոյ կարգի կարծրութիւնն ու խտութիւնը կենաց տեւողութեան խափանիչ ու վնասակար է. ինչու որ անով իրենց ձգա- կանութիւնը կամ դիւրաշարժութիւնն ու պիտանու- թիւնը կանոնակեր կը կորսնցնեն, միանգամայն անով չորութիւնն ու կարծրութիւնը, որոնք ծերութեան ու կենաց դադարման յառաջացուցիչ են, շուտով կ'աւել- նան ու կը մեծնան: Ասկից կը հետեւի որ մարդ իր կե- նաց երկայն տեւելուն ուրիշ կենդանիներէն աւելի քիչ արդեւիչ ունի:

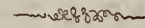
Երկրորդ, մարդն ուրիշ կենդանիներէն աւելի հան- դարտ կ'աճի, աւելի ուշ յարբուսն կը հասնի կամ չա- փահաս կ'ըլլայ ու իր ամէն կերպ զարգացումը կամ կա- րողութիւններուն բացուելու սկիզբ՝ աւելի երկայն ժա- մանակի միջոցի (période) կը կարօտի: Արդ բնութեամբ սկիզբ մըն է՝ որ որչափ որ էակի մը կարողութիւններուն բացուիլը հանգարտութեամբ կ'ըլլայ, իր տեւողութիւնը կամ կենաց ժամանակն ալ այնչափ երկայն է:

Երրորդ, քունը՝ որն որ կենաց պահպանութեան ու անոր սպառումը յապաղելու կամ նուազեցնելու հա- մար շատ զօրաւոր միջոց մըն է, մարդուն վրայ ամէն կեն- դանիներէն աւելի կանոնաւոր, կարգաւորեալ ու հաս- տատուն ընթացքով է:

Չորրորդ, մարդուն եւ ուրիշ ամէն կենդանեաց

մէջ ըլլող գլխաւոր տարբերութիւնն է՝ իր ուղեղին կա- տարելագոյն գործարանաւորութիւնը. ասկից ի դատ խոր- հելու կարողութիւնը, բանական հոգին, միտքն ու աղատ կամքը: Աս գերագոյն կարողութիւնը, որն որ միայն մարդուն սեպհական է, չէ թէ միայն բոլոր իր կերպին ու նկարագրին կամ բնաւորութեան վրայ, հապա նաեւ իր կենաց կատարելութեան ու տեւողութեան վրայ շատ մեծ ազդեցութիւն կ'ընէ, որուն վրայ կը գրենք

Ուրիշ առիթ:

ԱՌԵՐՏԲԱՆԵ

Յարար:

Կերկայ ժամանակ շաքարն ամէն աղագոյն անհրա- ժեշտ ու գլխաւոր անդարար պարէններէն մէկն եղած է. եւ չէ թէ միայն մեծատանց իբրեւ զխութեան նիւթ է, ինչպէս ատենօք էր, այլ նաեւ միջին աստիճանի մարդ- կան, մանաւանդ թէ աղքատներուն իսկ, օրըստօրական ուտելիքն եղած է:

Շաքար ըսելով՝ ան ածխածին, ջրածին ու թթուա- ծին տարրներէ կայացող անոյշ գոյացութիւնը կ'իմա- ցուի, որն որ ջրոյ եւ գինեոյ ոգւոյն մէջ կը հալի, ջեր- մութեամբ կը լուծուի եւ բորակաթթուի աղեղնու- թեամբ առուցտի թթուի կը փոխուի: Շաքարն ըստ մեծի մասին անոյշ հիւթ ունեցող անկերէն կը հանուի, բայց կենդանական նիւթերէն ալ քիչ քանակութեամբ կ'եղէ: Ամէն տեսակ անկերէն աւելի՝ Շաքարեղեգէն, ճակնդեղէն ու Հացի ծառէն կը հանեն:

Ա. Յարարեղեգի շաքար:

Շաքարեղեգը շատ հին ժամանակներէ վեր ճե- նաց, Հնդկաց ու Արաբացոց ծանօթ տունի մըն էր. ան տեղերէն՝ Եգիպտոս տարուեցաւ եւ Խաչակրաց ժամա- նակը Սիկիլիա, ուր երկրատնտեսները գարուն մէջ բազ- մաթիւ ու ընդարձակ շաքարեղեգի անդատաններ կային: Ետքէն հետզհետէ Յունաստան, Ալպրոս, Գանաթա, Գա- լապրիա, հարաւային Գաղղիա, Սպանիա, Բորդուկալ, Մատէյրա ու Գանարեան կղզիներուն վրայ ալ տարա- ծուեցաւ: Թէպէտ կը պատմուի որ Բորդուկալէն Պրադի- լիա գաղթող Հրեայք շաքարեղեգը Մատէյրայէն Հա- րաւային Ամերիկա փոխադրած եւ հոն անոր մշակութիւ- նը առջի անգամ սկսած ըլլան, սակայն աւելի հաւանա- կան է որ շաքարեղեգն Ամերիկայի եւ Արեւմտեան Հրեդ- կաստանի կղզիներուն սեպհական տունի մ'եղած ըլլայ:

Շաքարաբուի եղեգն արտաքուստ մեծ նմանու- թիւն ունի մեր հասարակ եղեգին հետ, միայն ծաղկած ժամանակն անկէց կը տարբերի: Ցօղունին կամ բունին վրայ 1—5 մատ հեռաւորութեամբ ուտեր կամ վարակ- ներ ունի, որոնց վրայ հաստատուած են երկայն, նեղ ու սրածայր տերեւները: Հասարակօրէն 8—12 սոք բար- ձրութիւն կ'ունենայ. իսկ ճամայիդայինը 4—8 սոք միայն բարձր կ'ըլլայ. բայց երբեմն նպատաւոր պարա- գաներու մէջ մինչեւ 20 սոք կը բարձրանայ: Որչափ որ